

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו הפזן | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

בס"ד

שבוע פרשת ויקרא

העלון מוקדש לעילוי נשמת: ר' אליהו בן הנח ז"ל ומרת אסתר בת מרים ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

יום א' א' ניסן-שבת ז' ניסן תשפ"ה

העלון מוקדש לעילוי נשמת: הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל ומרת הדרה בת שמחה ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

מסכת סנהדרין ק"ג-ק"ט

דף ק"ג ע"א

מלמד שעשה הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע וכו'.

כתב רבינו המהר"ל לבאר ענין המחתרת, דהיכן יש בשמים מחתרות, אלא כי שאר בעלי תשובה פותח הקדוש ברוך הוא פתח בתשובה ומקבל אותם בדין, אבל מנשה קבל הקדוש ברוך הוא אותו שלא מצד הדין רק מצד החסד הגמור, וזה נקרא שחתר הקדוש ברוך הוא לו פתח ברקיע, דהיינו פתח מיוחד, והטמינו מפני מדת הדין, שלא קיבל אותו מצד הדין. ומה שאמר וישמע אליו ויחתר לו וכו',

וגם הבן יהודיע הלך בדרך זו וכתב, דנראה הכונה כי באותם ל"ג שנים ששב בתשובה הסתיר נפשו מן החיצונים שלא יתאחזו בה, וגם ממדת הדין שלא תקטרג, יען כי כל נפשות בוי אדם עולות למעלה בכל לילה, ובאותם ל"ג שנים לא היתה עולה נפשו בגלוי אלא בהסתר ובהצנע שהיתה מתלבשת במלבוש נסתר ועולה בשביל נעלם ונסתר, ומשמעות המחתרת ברקיע הוא לשון מושאל דקאי על שביל נעלם ונסתר מעיני החיצונים ומקטרגים, וכל זמן ל"ג שנה שהיה עסוק בתשובתו ולא גמרה היה בסכנה מאלו המקטרגים, אך אחר שהשלים בל"ג שנה ונפטר שוב אין צריך להסתירו והיה יושב בגלוי בראש כל בעלי תשובה, וכאשר העיד עליו רבי יהושע בן לוי:

וכתב עוד דנ"ל ענין המחתרת ברקיע על פי מ"ש בגמרא דחגיגה, רקיע שבו חמה ולבנה וכוכבים ומזלות, ועשה לו טענה להצילו ממדת הדין מכח הכוכבים ומזלות שיש ברקיע, לומר מה שהרשיע ביותר הוא מחמת הכוכב והמזל שנוולד בו שהיה מורה להרע, שיש כוכב ומזל שמורה על הנוולד בו להיות נואף או שופך דמים, כמאדים וכיוצא בו, וכן למנשה עשה לו הצלה שתלה

הסיבה בכוכב ומזל כדי להצילו לפי שעה מקטרוג המקטרגים שרוצים לאבדו מן העולם ולא יוכל לעשות תשובה, ולזאת המליצה והטענה של הצלתו קרי לה מחתרת:

ובאמת כבר קדמם רבינו הרמ"ה שהאריך בדבר, וכתב, ודברים הללו דרך משל נאמרו שהרי הקדוש ברוך הוא ברא את כל הנמצאות ואין דבר עומד לפניו כדי שיצטרך לעשות דבר בחשאי, כביכול כאדם שעושה דבר ומתירא לגלותו מפני הלה שכנגדו שמעכב על ידו או כאדם שרוצה לעשות דבר שלא כהוגן ומתיירא לעשותו בגלוי מפני הלה שמוכיחו, וחלילה לאל מכל אלו, לפיכך אני אומר שדברים הללו צריכין פתרון, וזה פתרונו. הדבר ידוע שמדת החסד והרחמים למי שאינו ראוי להן לפנים משורת הדין הן ואין למדת הדין דרך בהן, לפיכך העושה דבר חסד שהוא רחוק מאד משורת הדין, כגון שגמל חסד למי שלא היה ראוי לו כלל כמנשה וכיוצא בו, נמצא שלא נעשה הדבר על פי מדת הדין, שהרי מדת הדין נותנת שלא לגמול חסד אלא למי שראוי לו, ואם גמלו נמצא שעשאו שלא לדעת מדת הדין. וענין מחתרת האמור כאן לשון משל הוא, לפי שמעשיה [של המחתרת] בחשאי שלא לדעת אחרים, אף כאן מדת החסד הזה שלא לדעת מדת הדין נעשה והרי הוא כאלו נעשה בחשאי מפני מדת הדין, וכל כך למה, ללמדך מדת חסדיו של קב"ה שקבל את מנשה בתשובה אף על פי שלא היתה מדת הדין נותנת לקבל כלל.

ויש בדבר פתרון אחר, לפי שמדה זו שנתנה לקבל את מנשה בתשובה עמוקה היא ונעלמה מעיני כל חי ואינו נודעת למדת הדין, לפיכך אמרו שעשה הקדוש ברוך הוא מחתרת וקבלו, כלומר שמדת זו שקבלתו בתשובה נסתרת הא ממדת הדין כדרך הבא במחתרת שעושה בסתר ואין בעל הבית מרגיש בו מהיכן נכנס.

כולל ומכון ראש פינה:

נסתכל בצדקיהו ונתקררה דעתו.

ולכאורה הוא פלא, וכי הדור ההוא היה כל כך גרוע, והלא עדיין דורו של יהויקים שהם החרש והמסגר קיימי בבבל, וכיון דאהנו מעיקרא בזמן יהויקים לקיום העולם, אמאי לא אהנו השתא. ותירץ הבן יהודע, דבזמן יהויקים הסתכל בהם ונתקררה דעתו משום דהוו קיימי בארץ ומקיימים מצות התלויות בארץ, משא"כ עתה שגלו לחו"ל דחסיר מנייהו טובא, וגם עוד כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לי אלוה, לכך מדת הדין מקטרגת דלא להני זכותיהו. ברם עדיין קשה ומה היה צריך להסתכל בצדקיהו כדי שתתקרר דעתו, והא הוה קאים ירמיה הנביא ע"ה בא", וכי צדקיהו עדיף מן ירמיה הנביא ע"ה. וכתב ליישב דודאי ירמיה הנביא ע"ה עדיף מצדקיהו שהיה נביא ה' וצדיק גמור וחסיד גדול, אך יש לו דין יחיד, מה שאין כן צדקיהו היה מלך דחשיב כרבים, והוא כנגד כולם, דכתיב במלך [מלכים א' ח' נ"ט] לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו, ולכן לענין זה של הגנה על העולם מהני זכות צדקיהו יותר, כיון דדין רבים יש לו:

ואמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה.

כתב הרמ"ה, ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה, אף על פי שיש בידם תורה ומעשים טובים ויש להם חלק לעוה"ב אינם מקבלות פני שכינה להסתכל באספקלריא המאירה.

ונגע לא יקרב באהליך שלא תמצא אשתך ספק נדה.

הביא המהר"ל שקשה מה כן כן קשה במה שתמצא אשתו ספק נדה. וכתב הבן יהודע דמה שאמר ספק נדה דהיינו כתם שהוא אינו מדם נדה, ועל הרוב אתא מעלמא, ועם כל זה צריך שתטמא אשתו מספק, ואחר ראיית הכתם בחמשה ימים תמנה ז' נקיים, וקודם טבילה יגיע הוסת שלה וצריכה להמתין ששה ימים, ואחריהם תספר ז' נקיים ותטהר, ראה כמה נתרחה בחינם:

דף ק"ג ע"ב

מנשה היה שונה חמשים וחמש פנים בתורת כהנים.

כתב הרמ"ה, כדאמרינן (לעיל ל"ד ע"א) מקרא אחד יוצא לכמה טעמים. והאי דאמרינן כנגד שני מלכותו ורש"י כתב שבכל שנה ושנה היה מחדש בו ושונה דודרשו ומפלפלו, ולא מילתא היא, דהשתא הני תועבות כולו עביד תורת כהנים יתיב ומפלפל, אלא מסתברא דהכי קאמרינן, שבזכות חמשים וחמש פנים שהיה שונה האריך במלכות חמשים וחמש שנים:

שעשה צלם משאוי אלף בני אדם וכו'.

הקשה המהר"ל לפירוש רש"י שפירש מפני כובד המשאוי היו נהרגים, מדוע לא נשאוהו ב' וג' אלפים. וכתב דאפשר לומר שכך היה ענין הצלם ועבודתו שלא ישאו אותו אנשים רק כפי המשא שאפשר לשאת אותו, ולפיכך היו נבקעים מחמת כובד המשא.

אחז ואחזיה לא חיין ולא נדונין.

כתב הבן יהודע, נ"ל הכונה דאחר מיתתן לא הכניסום לגן עדן לישוב עם הצדיקים, שהיושבים כולם נקראים חיין, ולא נידונין בגהנם אלא מתגלגלים בכל דור ודור ונתקנים על ידי גלגול, והם נחלקים לחלקים רבים, וקמא קמא שנתקן הולך לגן עדן.

והביא הבן יהודע משער הגלגולים [הקדמה ל"ו] שכתב וז"ל, שמעתי ממורי ז"ל דראשי תיבות אשר חלב זבחימו [דברים ל"ב ל"ח] הם אחז והוא סוד גלגול אחז בן יותם, ואיני יודע כונת הענין למה נרמז כאן. עכ"ל. וכתב הבן יהודע, אנא עבדא, אוסיף לרמוז בזה בס"ד חלב זבחימו בלתי יו"ד עולה ק"ג, כמנין עבד ה', שסופו נתקן ונעשה עבד ה', ואם תחשוב זבחימו ביו"ד ככתוב יעלה מספר עבד האל עם הכולל, והכל אחד. והנה במדרש רבה פרשת לך לך [מ"ב ג] איתא למה נקרא שמו אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות, וכך אמר אחז אם אין גדיים אין תישים, אם אין תישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה, אם אין רועה אין עולם, כך היה סבור בדעתו לומר, אם אין קטנים אין תלמידים, אם אין תלמידים אין חכמים, אם אין חכמים אין זקנים, אם אין זקנים אין נביאים, אם אין נביאים אין הקב"ה משרה שכינתו עליהם, הדא הוא דכתיב [ישעיה ח' ט"ז] צור תעודה חתום תורה בלימודי, ע"ש, ונראה כיון שחטא בדבר זה שאחז בתי מדרשות שלא ירביצו שם תורה, על כן תיקון שלו צריך שיתגלגל ברב אחד המרביץ תורה בישראל באיזה דור שיהיה כדי לתקן עון זה, ולזה תמצא סופי תיבות אשר חלב הוא רב, ואות וא"ו של זבחימו רמז לשש בשש והבן. גם עוד אותיות אשר חלב זבחימו יהיה בהם צירוף תיבות אלו שהם אחז משוחרי בבל, לרמוז שיתוקן ע"י שוחרי התורה הבלולה במקרא ומשנה וגמרא. ע"כ דבריו. [ועיין במה שהבאנו בשבוע שעבר כי רבינו הבן איש חי העיד כי רבי עבדאללה סומך היה ניצוץ אחז, וכשתבונן במה שהבאנו כאן תראה כי רמז לזה אף כאן בכמה רמזים גדולים, שסופו שנעשה עבד ה', ועבד הא-ל, ועבדאללה בלשון ערבי היינו עבד האל. וכן מה שכתב לבסוף כי תיקון שלו צריך שיתגלגל ברב אחד המרביץ תורה בישראל באיזה דור שיהיה כדי לתקן עון זה, וכתב לבסוף אחז משוחרי בבל, והרי הכל הולך אל מקום אחד, זיע"א].

כי מטי להאי קרא בכי וכו'.

ועל מה בכה, כתב המהר"ל דבודאי אל השם יתברך אין העבודה זרה כלום כי מה יהיה נחשב הכלב הזה אל עלת העלות, אבל הדבר הזה כנגד מעשה האדם שנחשב שעושה האדם צרה אל השם יתברך. ועל זה היה בוכה כי

יהיה האדם כ"כ פְּחֹת ורע, עד שאפשר לומר על האדם שנעשה צרה אל השם יתברך, וזה פחיתות למין האדם. גם יש לפרש שהיה מצער עצמו על העבירה שנעשה, כי יש לצדיק לצער עצמו על עבירה כמו זאת לעשות צרה אל מי שכתוב בו כונס כנד מי הים.

שפתו מצויה לעוברי דרכים.

וכי איך דבר זה מכריע עבירות חמורות של עבודה זרה דהוי מומר לכל התורה כולה, כתב הבן יהודע דמזדמן בזה שיחיה נפשות עוברים ושבים שהם צדיקים והיו צריכין למות מחמת רעבון ונעשה גרמא להחיותם וחיו שנים ועשו מצוות מרובות:

והמהר"ל ביאר יותר בעומק, דדבר זה כנגד מה שהיה עובד עבודה זרה, ובזה שפתו מצויה לעוברי דרכים בזה היה מקיים אחרי ה' אלקיכם תלכו שכך דרשו ז"ל (סוטה י"ד א') אחרי ה' אלקיכם מה הוא גומל חסדים אף אתה גומל חסדים. כי השם יתברך נקרא מקור מים חיים והעבודה זרה נקראת בורות נשברים אשר לא יכילו המים כדכתיב (ירמ' ב') אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות נשברים אשר לא יכילו המים, כי השם יתברך הוא משפיע תמיד אל כל הנמצאים, והולכים אחר העבודה זרה שאין יכולים לתת קיום לעצמם. כי שמש וירח נקראו בורות נשברים אשר לא יכילו המים, כי אף אחר שהשפיע השם יתברך אותם ונתן אותם בעולם אין להם קיום רק כי השם יתברך מקיים הכל. ולכן מפני שפתו מצויה לעוברי דרכים, בזה משפיע אל הכל כמו שהוא יתברך משפיע אל הכל, ובזה יש לו דביקות קצת בו יתברך ומתרחק מן העבודה זרה שנקראת בורות נשברים אשר לא יכילו המים ואינם משפיעים לאחרים.

גדולה לגימיה וכו'.

והאר"י המהר"ל לבאר המאמר הזה, שלכאורה הוא פלאי, דאיך יזכה המאכיל את חבירו לכל כך הרבה מעלות. וכתב המהר"ל דאלו דברים נפלאים, כי הוא יתברך עיקר הכל, כמו שאמרו זכרונם לברכה כופר בעיקר, בעבור שממנו הכל כמו שמן העיקר נמצא הכל והוא מפרנס הכל. וכאשר תתבונן בזה הנה גוף האילן קרוב אל העיקר ומן השורש מתפרנס האילן, ואחר כך מן האילן באה הפרנסה לכל הענפים. ותמיד מי שהוא קרוב אל גוף האילן ממנו בא הפרנסה אל אחר, ולפיכך מי שהוא מפרנס ומשפיע הפרנסה אל אחר מתקרב אל העיקר. והוא הדין כאשר הוא הפך זה הוא מרוחק מן העיקר. ולפיכך הרחיקה לגימיה את עמו ומואב שנאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם וגומר, וקרבה את יתרו שהיה יתרו קרוב אל העיקר בשביל שנתן לחמו לאחר לכך ראוי לקרב והבן זה.

ומשרה השכינה וכו' כי הוא קרוב אל השם יתברך, ומעלמת עין מן הרשעים, כי על השפע שמשפיע לא תמצא רק ברכה ולא מדת הדין, לכך היא מעלמת עין מן הרשעים. כי האכילה שנותן לאחר היא מעלה אלקית, לפי שנתנת האכילה והשתיה מה שהוא משפיע לאחרים היא מפעולות הנבדל [הרוחני] שהוא נותן ומשפיע תמיד, כי הנבדל נותן והגשמי הוא מקבל. ולפיכך כאשר הוא נותן האכילה והשתיה לאחר, הוא מתקרב אל מדריגה האלקית והוא מתקרב אל השם יתברך. ובעמון ומואב כאשר לא נתנו לחם ומים לישראל, במה שהיו קרובים תחלה אל השם יתברך שהם ממשפחת אברהם נתרחקו. וזהו גם כן מה שאמר כי המדה הזאת משרה שכינה על נביאי הבעל שהוא מעלה אלקית, לכך מביא השכינה אל שאינו ראוי לו מצד שיש לו מעלה אלקית הנבדלת כאשר משפיע לאחרים, לכך משרה השכינה אף על שאינו ראוי. ומעלמת העין מן הרשעים, כי מאחר שהוא משפיע הטוב לאחרים גם כן מדת הדין מעלים העין ממנו ואין נוהג עמו בדין. ואמרו ששגגתו עולה זדון, פירושו, שאם שגג ולא נתן אכילה ושתייה לאחר, עולה זדון ונענש על זה כאילו זדון. ודבר זה ענין גדול מאוד, כי כאשר המעלה הזאת אלקית נבדלת, דבר כזה שהוא אלקי אין שוגג בו. וכן אמרו (אבות פ"ד) שגגת תלמוד עולה זדון, שהתלמוד הוא לחלק השכלי שבאדם לכך אין שייך שם שוגג, כי השוגג הוא לגשמי אשר הוא טועה ושוגג, לא לדבר בלתי גשמי והוא שכלי שאין שוגג בו.

ומה שאמרו גדולה לגימיה דוקא שנתן לחם לפרנס לאחרים, ולא אמרו מי שנותן צדקה, כי נתינת הפרנסה להאוכל הוא פרנסה בעצם, אבל אם יתן צדקה כסף וזהב לאחר אין זה פרנסה בעצם שמא לא יתפרנס בה, אבל מי שמפרנס את אחר דבר הזה הוא המדה החשובה.

דף ק"ד ע"א

מפני שהיה לו בושת פנים.

כתב המהר"ל, זה עיקר הסימן שהוא ישראל, שאמרו (יבמות ע"ט א') ישראל ביישנים, ולכך אין ראוי שיהיה נדחה מדבר שהוא שייך לישראל הוא עולם הבא שאמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

בשביל מה אות וכו'.

כתב המהר"ל, דהיינו בשביל שהיה מחזיק עצמו שהוא צדיק כמו שאמר והטוב בעיניך עשיתי, בא לידי זה ששאל אות, כי אם לא היה מחזיק עצמו בעל מעלה, כל מה שהיה השם יתברך עושה לו הוא הכל דרך חסד ולא היה שואל על זה אות על הטוב שרוצה להטיב עמו. ועוד כל המרבה דברים מביא חטא ובשביל שהרבה דברים והטוב בעיניך עשיתי, היה סיבה שיאמר גם כן מה אות, ובשביל שאמר מה אות ולא האמין, גם הגויים

לה פה להוציא מתוכה יין ומסתפק ממנה כפטם הגדול, וזהו כדמיון הדד שאין צריך לעשות לו תיקון ובישול, ואין בניקה שלו שום יגיעה, וזהו ישכון ישראל בטח בלי יגיעה בטובה שהיא כאלו מונחת בדד, ועכשיו שחטאו יהיה מושבם בדד.

דף ק"ד ע"ב

ואמר ברוך שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו.

כתב הבן יהודע, הא דנקיט זרעו של אברהם ולא אמר זרעו של יעקב, דעשיו וישמעאל גם כן נקראים זרעו של אברהם, נ"ל משום דאברהם ראש האבות, ועוד דאברהם אבינו ע"ה תתייחס לו החכמה, כי הוא הראשון אשר הכיר את בוראו והאירה לו החכמה מתוך החשך, כי בין הפתאים פתאום ככוכב זרח, והוא אשר לימד חכמה ובינה לזרעו ולכל אנשי דורו, דכתיב [בראשית י"ה י"ט] כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה', ולכן כיון דעתה בא לשבח את ישראל בחכמה קראם זרע אברהם, כי הוא זקן הראשון שקנה חכמה, כמו שאמרו רז"ל על פסוק [שם כ"ד א'] ואברהם זקן בא בימים.

בכיה של חנם וכו'.

כתב המהר"ל דענין זה עמוק מאוד מאוד, כי כאשר הוציאם ממצרים הוציאם על מנת לתת להם הארץ, ואלו באו אותם שיצאו ממצרים אל הארץ היו עומדים שם לעולם בארץ, כי היציאה של מצרים היא נצחית, כי עדיין מחמת אותה היציאה אנחנו אל השם יתברך אשר הוציאנו ממצרים מבית עבדים, ואילו היתה היציאה ממצרים וביאתם לארץ מעשה אחד, דהיינו שאותו הדור שיצאו ממצרים באו אל הארץ, כאילו היה מעשה אחד היציאה ממצרים והכניסה לארץ, כי השם יתברך הוציאנו ממצרים כדי להכניס אותנו אל הארץ, וכשם שהיציאה היא נצחית כך היתה נצחית ביאתם אל הארץ ולא היה לה ביטול לעולם. ובשביל שבכו בכיה של חנם ולא רצו לכוון לארץ ונשבע הקדוש ברוך הוא שלא יבא אותו דור אל הארץ רק דור אחר, ואז נחלקה היציאה ממצרים מן הביאה אל הארץ ולא היו מעשה אחד. ודוקא היציאה היא נצחית מטעם שהיתה ע"י ניסים ונפלאות גדולות יוצאים ממנהגו של עולם, לכך היא נצחית לעולם, ולא כן ביאתם לארץ ודבר זה יש לו ביטול והפסק.

ועוד כי כל הדברים הטבעיים משתוקקים אל מקומם הטבעי השתוקקות רב מאוד, וכאשר הם באים למקומם הטבעי הם נחים בו לא יצאו החוצה ונשארים עומדים שם, ואילו ישראל היו משתוקקים למקומם שהוא הארץ לפי אשר הוא ראוי, היו נשארים במקומם שהוא ארץ ישראל לנצח. אבל עתה שלא היה להם תשוקה אל הארץ, ואדרבה מאסו בארץ חמדה טובה וכאילו אין

לא האמינו לאות ובאו הגויים אליו לדרוש את האות וזה גרם שאכלו על שלחנו, כי היה רוצה לכבד אותם בשביל שדרישת האות הוא כבודו של חזקיה, ולכך חזקיה היה מכבד אותם גם כן, והיתה אשתו עומדת ומשקה עליהם, ודבר זה גרם גלות לבניו, כי אין דומה מי שמכניס עצמו לשמש הגוי מרצונו למי שהוא מוכרח לשמש אותו, כי מי שהוא משמש הגוי מחמת שנשבה לא נקרא שהוא תחת רשותו לגמרי, כי האדם הוא שכלי ואין האדם רק גוף, ואף אם גופו תחת רשות אחר ומשעבד בו אין השכל תחת רשותו, אבל זה מרצון שכלו שיעבד עצמו לו והכניס עצמו תחתיו לשמשו, דבר זה גרם גלות לזרעו כאשר מרצון עצמו מסר עצמו תחת רשות הגוי אשר הוא משעבד בישראל.

והבן יהודע כתב על הנ"ל, הא דתלה זה בזה, מפני שאם לא היה משבחה עצמו בכך, היה זוכה דהנבואה שהגיד לו ישעיה הנביא ע"ה בדבר רפואתו היתה נגלית אליו עצמו, וממילא לא היה צריך לשאול אות מן ישעיה כיון דהוא עצמו נתנבא בכך, נמצא בשביל שאמר הטוב בעיניך עשיתי, לא נתנבא הוא עצמו בכך, ועל ידי כך שאל מה אות, וכיון דשאל מה אות ונעשה לו האות נסתבב נכרים אכלו על שלחנו, כי ע"י האות שנעשה בנס פלאי במהלך השמש נתפלא מלך בבל, ועי"כ שלח לו אנשים לדרוש בשלומו, ואז אכלו על שלחנו, ואם לא היה האות איך היו שרי מלך בבל באים אצלו ואוכלים על שלחנו.

ומה שאמר גרם גלות לבניו, כתב דנראה דהוה מדה כנגד מדה, דכתיב [תהלים קכ"ה ד'] בנך כשתילי זתים סביב לשלחניך, ועתה שהיו נכרים סביב לשלחנו במקום בניו, גלו בניו אצל נכרים:

ומה שהיתה אשתו עומדת ומשקה עליהם, לכאורה הוא פלא גדול וכן לא יעשה, וכתב הבן יהודע דנראה כונתו לטובה, שצפה ברוח הקודש שעתידין ישראל לגלות לבבל ונשיהם יהיו שבויים שם לשמש האויבים כשפחות ויבוזו את ממונם, וחשב לעשות דבר זה שאשתו שהיא מלכתא ושקולה כנגד כל נשים של ישראל, תשמש לאלו השרים שבאו מבבל, אולי בזה יספיק לבטל הגזרה מעל נשי ישראל בגלות, וגם הראם אוצרות של ממון, אולי זה יספיק לבטל גזרה של בוזו ממונם, אך באמת קלקל בזה, שעשה לסטרא אחרא תגבורת בדבר זה יותר [וזה מעין טעותו של שלמה המלך שנשא אלף נשים ואת בת פרעה כדי להכניע את הסטרא אחרא תחתיו, אך באמת קלקל, דהואיל ובמעשה זה כיבד את הסט"א גבר כוחם, וד"ל].

אני אמרתי וישכון ישראל בטח בדד.

כתב הבן יהודע דמה שאמר אמרתי וישכון ישראל בטח בדד, כלומר אשפיע להם טובה בלי יגיעה, שאין צריך להם יגיעה באפיה ובישול, שתוציא הארץ גלוסקאות, ואדם מביא ענבה אחת ונוקב אותה לעשות

הארץ מקומם הטבעי, שאילו הארץ הוא טבעי להם היו משתוקקים אל מקומם הטבעי, ולכך לא היו נשארים שם. וזה שאמר שהיו בוכים בכיה של חינם ומאסו בארץ חמדה, ודבר זה נקבע להם בכיה לדורות שהיה גורם שגלו מן הארץ שלא נשארו במקומם ודבר זה מבואר מאוד. וכל זה היה תלוי דוקא בדור שיצאו ממצרים כי הם התחלת ועיקר ישראל, וכאשר מאסו בארץ חמדה טובה, נראה כי אין הארץ מקומם הטבעי לגמרי.

והבן יהוידע כתב, בכיתם בכיה של חנם אקבע לכם בכיה לדורות. וקשה מה ענין זה לזה. ונ"ל דאמרו רז"ל אם היה משה רבנו ע"ה נכנס לא"י לא היה נחרב בית המקדש ולא היו ישראל גולים, גם אמרו רז"ל במדרש פטירת משה רבנו ע"ה במדבר היתה בשביל גזרת דור המדבר שנגזר עליהם במדבר הזה יתמו [במדבר י"ד ל"ה] ואין להם כניסה לא"י גם אחר תחיית המתים, לכן נפטר משה רבנו ע"ה במדבר כדי שיביאם לעתיד, נמצא בכיה של אותה הלילה סיבבה לדור המדבר שנגזר עליהם במדבר הזה יתמו, וזו סבה שחרב בהמ"ק וגלו ישראל, שאם היה נכנס לא היה חרבן בהמ"ק ולא היו גולים ישראל:

פצו עליהם פיהם וכו'.

וביאר המהר"ל כי המרגלים שהוציאו דבה על הארץ בשקר, וכתוב (תהלים י"ב) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, ולכך החטא הזה שהוציאו דבה על הארץ היתה גורמת להיות נכרתים מן הארץ ללכת בגולה. ובערכין (ט"ו ב') רבי אחא בר חנינא אמר סיפר לשון הרע אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש שנאמר יכרת ה' שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, הרי כי החטא הזה מיוחד לכריתה ביותר. והטעם כי זהו ענין הלשון, שהוא עושה פירוד והבדל בין איש לחבירו. ולכך אמרה תורה בדרך ישוב מחוץ למחנה, הוא עשה פירוד והבדלה בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו, ולפיכך בדרך ישוב גם כן. ולכך גם כן הוא נכרת ונבדל משרשו והולך בגלות, שזה גם כן נקרא כריתה שהוא נכרת ממקום שהוא נטוע.

באת דמות דיוקנו וכו'.

ביאר המהר"ל דבאמת למה לא השגיחו עליו, והנה פשוט שלא באה דמות אביו לבקש רחמים ומשוא פנים וכו', אלא באה בטענה מדין אבא מזכה ברא, והם לא השגיחו על זה כי דבר זה אינו מכריע את מה שחשבו עליו שהוא חטא, ואחר כך יצאת בת קול שבנה בית המקדש ומצד הזה ראוי הוא אל העולם הבא ולא השגיחו על זה, עד שאמר כי אין לאדם לשקול דבר זה, כי עולם הבא תלוי בו יתברך, כי הוא יודע ולא האדם. כמו לפעמים נראה לאדם מצוה קטנה והיא גדולה לענין עולם הבא, כלל הדבר אין שכר עולם הבא הוא ידיעת האדם לכך אמר בת קול כי אתה תבחר ולא אני.

והבן יהוידע דרשו לשבח וכתב, הדבר יפלא איך תבא דיוקנו של אביו ולא ישגיחו, ואיך תבא אש משמים ולא ישגיחו, ואיך תצא בת קול פעם ראשונה ולא ישגיחו, עד שיצאה פעם שנית ואמרה המעמך ישלמנה עד ששתקו ולא מנו אותו. ונ"ל כי ידוע דהם היו אנשי כנסת הגדולה, וכמו שאמרו לעיל מי מנאן אנשי כנסת הגדולה, שהיו כולם בעלי רוח הקודש והם יודעים מעלתו של שלמה המלך ע"ה נשגבה וגדולה מאד, והיה צדיק ובעל רוח הקודש, וחלילה להם לחשוב עליו כזאת למנותו עם אלה שאין להם חלק לעולם הבא, אך המה ראו שכתוב בו [מלכים א' י"א ו'] ויעש שלמה הרע בעיני ה', והגם שהם ידעו שנכתב עליו כך מפני שלא מיחה בנשיו, וכמו שאמרו על רבי אלעזר בן עזריה פרתו היתה יוצאה ברצועה ואתמר בגמרא [שבת נ"ד] לא שלו היתה אלא של שכנתו היתה והואיל ולא מיחה בה נקראת על שמו, אך הם חשו מאיש שוגה ופתי, דלא דריש לקרא הכי ויאמר מה הפרש בינו לבין אותם שאין להם חלק, כי בו כתוב כך ובם כתוב כך, ולכן נתקנאו לכבודו ודברו בו למנותו עמהם כי ידעו ברוח הקודש מן השמים נלחמים בעבורו ותתברר מעלתו ע"י שמים, ואז יסגר פיהם של המדברים עליו תועה, וכן היה כאשר דברו באותם אנשים ומנו אותם דברו ביניהם למנות גם את שלמה המלך ע"ה, ובאה דיוקנו של אביו ולא השגיחו, כי רצו שיעשה לו הקב"ה אות אחר, וכן היה שירדה אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם, וגם כן לא השגיחו, כי רצו שיעשה לו הקב"ה עוד אות אחר, וכן היה שיצאה בת קול ואמרה ודברה במעלתו חזית איש מהיר וכו', וגם כן לא השגיחו, שרצו שיתפרסם הדבר עוד יותר באות אחר, וכן היה שחזרה בת קול ואמרה מה לכם עמו המעמך ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני בתמיה, וכשראו שכל האותות האלה נעשו לכבודו שלא יהיה נמנה, אז שתקו והודו שלא למנותו, ובוה נסתם פיהם של כל המהרהרים אחריו ומטילים בו דופי ונתבטלה לזות שפתים מאותו צדיק, ודו"ק:

דף ק"ה ע"א

תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא.

כתב הבן יהוידע, הקשו מהרש"א והרי"ף ז"ל הא קאמר שחזרו והודו, ואיך קרי לתשובתם תשובה נצחת. ונ"ל כי ישראל לא הבינו דברי הנביא בתחלה על אמיתותם, ולפי הבנתם בדבריו השיבו לו תשובה נצחת, שהבינו דברי הנביא דקאמר להו אבותיכם שחטאו היכן הם, כלומר אינם חיים וקיימים בעולם הזה, דהא מתו ונפטרו מעולם הזה, כי לא לעולם חוסן, והשיבו לו תשובה נצחת דגם נביאים שלא חטאו אינם חיים וקיימים בעולם הזה, דהא מתו ונפטרו מעולם הזה, ואח"כ פירש הנביא דבריו ואמר להם כונתי לאמר אבותיכם אע"פ שחטאו לא עמדו במרדם ולא מתו במרדם אלא בחיי חיותם חזרו והודו

שהצדיקו עליהם את הדין, ואיך אתם עודכם עומדים במרדכם ותביטו ותראו כי אבותיכם עומדים עתה בתשובה וכן תעשו אתם כמותם.

לך אמור להם איזה ספר כריתות אמכם ונו'.

כתב הבן יהוידע, מקשים והלא הם אמרו עבד שמכרו רבו, והוה ליה להשיב גם על זאת איזה שטר מכירה שמכרתי אתכם, ועוד קשה דהוה ליה למימר מי נושה בי שמכרתי אתכם לו, דלשון מי מנושי משמע שיש נושים בו ח"ו, ואומר להם מי זה הוא מן הנושים, ועוד קשה כיון דאמר הן בעונותיכם נמכרתם, נמצא היה מכירה על כל פנים, וא"כ הדרא טענת ישראל לדוכתה, עבד שמכרו רבו כלום יש לזה על זה כלום. ונ"ל דהא כתיב [משלי י"ט י"א] מלוה ה' חונן דל, נמצא כל אדם שעושה טובה לחבירו לכבוד השי"ת נחשב כאלו עושה להקב"ה כביכול, יען כי הקב"ה אינו מקפח שכר בריה, וכיון שעשה האדם איזה דבר לכבודו יתברך גזור לו שכר תיכף ומיד, וכיון שגזור לו שכר אז מעת שגזור לו השכר עד שיתנו לו נחשב מלוה, וכשנותן לו הטובה שגזור לו זה נקרא תשלומין, שעל זה נאמר [תהלים ס"ב י"ג] ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, וכן אמר הכתוב [דברים ז' י"ז] ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, והנה ידוע מה שאמרו רז"ל לעיל [צו]. בשכר ארבעה פסיעות שרץ נבוכדנצר בשביל כבודו יתברך להחזיר השליח כדי לתקן המכתב זכה שישלום בישראל וישתעבדו תחת ידו, וכן אמרו על פרעה בשכר שליוה את אברהם אבינו ע"ה נשתעבדו ישראל אצלו, וכן כל מלך שנתן לו השי"ת שליטה יתירה בעולם היה זה שילום בעבור איזה טוב שעשה, וכל אלו נחשבים נושים מעת שגזור להם הטובה בשכרם עד זמן שיקבלו אותה, וידוע כי ישעיה הנביא ע"ה וירמיה הנביא ע"ה שניהם נתנבאו בפירוש על נבוכדנצר שישלום בישראל וישתעבדו תחת ידו ונכתבו בספר דברי נבואתם, ואין לך שטר מכירה יותר מספרי הנביאים, שכל נבואה זו שנכתבה בספר הנביא היא ביד נבוכדנצר כמו שטר מכירה, ולכן לא אמר להם הקב"ה איזה ספר מכירה שמכרתי אמכם, דהא מכירתם לנבוכדנצר כתובה בספרי הנביאים הנזכרים, וכן לא אמר מי נושה בי שמכרתי אתכם לו, דהא נבוכדנצר חשיב נושה אחר שגזור הקב"ה שישלום בישראל וישעבדם תחת ידו, שדבר זה גזר אותו מעת שרץ ד' פסיעות לשלם לו שכרו, ולכך לא אמר מי נושה בי אלא אמר מי מנושי שמכרתי אתכם לו, כלומר אע"פ שכל אותם שגזרתי להם שליטה עליכם נחשבים נושי בשביל דבורי שהבטחתי אותם, הנה הביטו וראו מי הוא זה מנושי שמכרתי אתכם לו, הלא הוא היה נבוכדנצר אשר גזרתי בדברי בספרי הנביאים שישעבד אתכם, ותראו שזה נבוכדנצר שמכרתי אתכם לו קראתי לו עבדי, כדי להודיע שאע"פ שמכרתי אתכם לו אין כאן מכר גמור ולא קנה אתכם במכירה זו, יען כי מאחר

שהוא עבדי חוזר הקנין אלי, דכל מה שקונה העבד אין לעבד זכות באותו דבר אלא הזכות הוא לרבו לאדונו, ונמצא שמכרתי אתכם אין כאן מכר, וז"ש הגמרא כדריש לקיש שלמה קרא הקב"ה נבוכדנצר עבדי להודיע עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי, והכונה דשאל בגמרא מאי נפקא מינה אם לזה נמכר או לזולתו, ומפרש כדר"ל וכו', והיינו להודיע להם שבינו שאין מכירתם חשיבה מכר, ואז אין יכולים לפטור עצמם מעבודתו יתברך בשביל מכר, דעודם הם עבדים להשי"ת ושייכים לקיים כל מצותיו:

חוצפא מלכותא וכו'.

ביאר המהר"ל, כי המלכות יש לה כח וחזק ביותר, ומי שהוא עז יש לו תוקף וכח, מצד זה יש לו כח מלכות. רק שהוא בלא תגא כי התגא שהוא הכתר מורה על כח אלקי קדוש, ולכך היו מושחים המלכים על הראש בשמן הקודש, והתגא שהוא נבדל מן הראש מורה כי יש למלך קדושה נבדלת אלקית. והחוצפה שהוא כח מלכות כמו שאמרנו, אבל כח זה אינו אלקי קדוש המורה על זה התגא ותוקפו הוא הפך הקדושה וזה מבואר.

דף ק"ה ע"ב

חד אמר מלאך וכו'.

ביאר המהר"ל את מחלוקתם, דלמ"ד מלאך סובר כי היה המלאך כדי שיאמר בלעם הברכות, לכך שם בפיו מלאך שהיה מכריח אותו לדבר כך וכך, ואידך סבר חכה, פירוש שלא יקלל אותם בלעם, והיה נותן בפיו חכה שאם היה רוצה לקלל היה חכה בפיו שלא יקלל. למר המלאך כדי שיברך ולמר שלא יקלל. ולמר לא היה צריך לעשות לו דבר שלא יקלל אותם, דהאיך אפשר לו לקלל אותם בלא רצון השם יתברך, רק שם דבר בפיו שיברך. ולמר חכה כי הברכה אי אפשר שלא יאמר וצריך לברך מאחר שאמר לו השם יתברך שיברך אותם, רק אולי יקלל אותם גם כן, וסבר כי אפשר לקלל אותם שתבא קללת חנם ולכך שם בפיו חכה. א"כ מחלוקת שלהם כי למר ע"י ששם בפיו שיברך אותם כי כח הברכה שהוא הטוב יותר גדול לכך שם בפיו מלאך לברך, ומר סבר כי יותר גדול הכח שלא לקלל זרע אשר ברך השם יתברך, ולכך שם בפיו חכה.

בשכר מ"ב קרבנות וכו'.

וכי היאך זכה לדבר גדול כזה, וביאר המהר"ל דמאחר שהקריב מ"ב קרבנות וע"י הקרבנות בירך בלעם את ישראל, א"כ היה בלק סיבה לקיום ישראל כי הברכות הם קיום ישראל, ונתן השם יתברך אליו שיצאה ממנה רות שיצא ממנה דוד מלך ישראל שהיה קיום ישראל. ואף כי לא היה בלק מכוין לקיום ישראל, ע"ז אמרו

(פסחים נ' ב') לעולם יעסוק במצות שלא לשמה, דהא בלאו הכי גם כן לא היה מכוין להקריב קרבן לש"ש, מ"מ יש שכר על זה.

והבן יהודע הקשה על אמרו זכה על בלק, מה זכות יש לו ביציאת רות ממנו, אדרבה הפסיד, כי היתה נשמה קדושה וגדולה והיה מרויח בהיותה אצלו כי הקליפה מרוחת אם תהיה נשמה קדושה כבושה אצלה. ונ"ל דבזאת זכה שלא נלקחה רות ממנו ע"י מלחמה כמשפט יפת תואר כאשר היה באמו של אדוניהו ובאמו של אבשלום שהיו יפות תואר שנלקחו במלחמה, וגם רות היתה יכולה להלקח מאתו ע"י מלחמה שילחמו בו ישראל ותלקח רות בסוד יפת תואר ותהיה אצל ישראל, וממילא היה מפסיד במלחמה, כי גם עם מואב אפשר להלחם אחר שהיו הם פושטים ידיהם תחלה, וכדהוה בימי דוד המלך ע"ה שנלחמו ישראל עם עמון ועם מואב, מטעם שהותרה הרצועה מן הדין, אך הוא זכה שיצתה רות שיצתה מאיליה בתורת גיורת, ולא נשבת במלחמה כמו יפת תואר:

ואי בעית אימא ויסמוך ידיו עליו ויצוהו.

קשה הוה ליה להביא פסוק זה ברישא כיון דהוא פסוק תורה. וכתב הבן יהודע דנ"ל כי פסוק ויהי נא פי שנים עדיף טפי, כי פסוק ויסמוך ידו אין ממנו הוכחה גמורה, דיש לומר משה רבנו ע"ה שאני, שהיה מפורסם בענוה שלא נמצא עניו כמוהו בישראל בשום זמן, וכאשר העידה התורה עליו [במדבר י"ב ג'] והאיש משה עניו מכל האדם וגו'. ועוד י"ל אין הכי נמי ימצא לפעמים איזה רב שאינו מקפיד, אך מועטים אלו שאינם מקפידים אלא אדרבה ישמח בגדולת תלמידו עליו, ולכך שמח משה רבנו ע"ה כי הוא מאותם שאינם מקפידים, אך כאן שמצינו דאלישע הנביא ע"ה בקש מאליהו זכור לטוב דבר זה שיהיה פי שנים עליו, קשה אי איכא רובא דאינשי דקפדי, או אפילו אם הם מיעוטא, איך ישאל ממנו דבר זה, והיה לו לחוש שמא הוא מאינשי דקפדי, אלא ודאי זה דבר ברור דאין אדם מתקנא בתלמידו, וכלל זה ישנו בכלי עלמא, וליכא אינשי דקפדי, אלא אדרבה הרב שמח בגדולת תלמידו עליו, לכך שאל ממנו שיהיה פי שנים ולא חש כלל:

ועוד נ"ל דפסוק ויסמוך ליכא הוכחה כלל, ורק רמו בעלמא, יען דיש לומר בודאי אע"פ שסמך שתי ידיו יודע הוא דאי אפשר להשיג כמו שיעור חכמתו אלא לשליש או לרביע, ולמה יתקנא ממנו, אבל פסוק ויהי נא פי שנים ברוחך אלי קאמר להדיא שיהיה כפליים עליו, להכי אקדמי להאי קרא ברישא, כי ממנו איכא הוכחה גמורה: בקש לומר שלא יהיה לכם בתי כנסיות ובתי מדרשות.

כתב הבן יהודע, כי ידוע בית הכנסת ובית המדרש נחשבת התורה שם קבע, וידוע דקיימא לן כל הקבוע

כמחצה על מחצה דמי, ואם אין להם בתי מדרשות אין לתורתם דין קבוע דאין קביעות אלא ע"י מקום, וכן בתפילה אמרו כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם יהיה בעזרו, ואם אין להם בתי כנסיות אין קבע לתפלתם, והנה כל הקללות אשר הוכרח להוציאם ברכות הטילו בלק ושריו עין הרע בהם, ולכך חזרו אחרי זה לקללה, ורק זאת לא הבינו כונתו ואמרו מה הפרש יש בין אם יש להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, בין אם אין להם ולומדים ומתפללים בביתם, לכך לא שמו לבם על ברכה זו של בתי כנסיות ומדרשות ולא הטילו בה עין הרע, ולכן נשארה ברכה זו קיימת בישראל לעולם:

לא יהיה להם זתים וכרמים.

כתב הבן יהודע, קשה למה נקיט תרין אלין דוקא שהם זית וגפן, כי כרמים ר"ל גפנים, ולא נקיט תאנה ורמון ותמרים הנזכרים גם כן בשבעת המינים. ונ"ל דנקיט זתים שמהם יוצא השמן להדליק בבתי כנסיות ובתי מדרשות לעסוק בתורה, כמו שאמרו רז"ל לעיל על פסוק [ישעיה י"ב ז'] וחובל עול מפני שמן, חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובתי מדרשות, וגם עוד השמן היוצא מן הזית מסוגל לזכירה להשיב התלמוד, וכנזכר בגמרא, וכן נקיט כרמים שהם גפנים שמהם יוצא היין שהוא יפה לתלמוד תורה, כמו שאמרו רז"ל נכנס יין יצא סוד, וכן אמר רבינו הקדוש הבו חמרא לדרדקי כי היכי דלימרו מילי, וכן אמר רבא חמרי וריחני פקחין, ולכך רצה בהעדר שתי מינים אלו מפני שמהם יצא הרווחה בתלמוד התורה:

או יובן רצה לקללם בזתים, כי בישראל כתיב [דברים כ"ח א'] ונתנך ה' אלקיך עליון על כל גויי הארץ, והיינו שנמשלו לשמן זית שהוא צף ועליון על כל המשקים. גם קללם בזתים, ר"ל שלא יהיה להם דמיון הזתים דכתיב בישראל [תהלים קכ"ה ג'] בניך כשתלי זיתים סביב לשולחנך, ואמרו בזוהר הקדוש מהו כשתלי זיתים, אלא מה זית בין בסתווא בין בקייטא לא אתאבידו טרפוי כך ישראל וכו', גם ישראל נמשלו לגפן, דאמרו רז"ל מה גפן לא מקבל נטיעה אחרא כך ישראל לא יתערבו בגוים, וגם עוד מה גפן זה יוצא ממנו יין למצוות הרבה ברכת המזון ומילה ואירוסין וקידוש והבדלה, וכיוצא, וכל אלו קשים ומרים על בלעם:

לא יהיה ריחן נודף.

כתב הבן יהודע, נראה דקפיד על זה, משום דאם יהיה ריחן נודף בתורה ומצות אצל אומות העולם באים כמה גויים ומתגיירים ונוספים על ישראל, וכמו שאמרו רז"ל במדרש יששכר חמור גרם [בראשית מ"ט י"ד], פירותיו של יששכר גסין היו והיה שבטו של יששכר נוטל מהם על החמור ומביאם לזבולון והיה זבולון נוטל מהם ומפרש לים, והיו אומות העולם רואין אותם ותמיהין עליהם, והיו

אומרים להם ישראל על פירות אלו אתם תמיהין, אלו הייתם רואין לאדוניהם של אלו עוסקין בתורה היה לתמוה עליהם, והרבה גוים היו באין ורואין אותם ומתגירים, ע"ש, כן תמצא תמיד בכל עת שהגוים מתגירים בשינוי כשרואין ריח של ישראל נודף:

לא יהיה להם מלכים בעלי קומה.

כתב הבן יהודע, קשה מאי אכפת לו בזה, ואם בשביל שבעלי קומה נאים יותר יקלל ביופי הפנים ובמראה הגוף שיהיו שחורים ומכוערים דזה קשה יותר. ונ"ל דאמרו רז"ל [אבות פ"ה] עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וחד מינייהו עומדים צפופים ומשתחווים רוחים, ואם תהיה קומתן ארוכה, יהיה שיעור הנס יותר פלא גדול ועינו צרה בפליאות הנס, ולכך בקש שיהיו קצרי קומה למעט פליאות הנס וגודל שיעורו.

ומה שאמר לא יהיה להם מלך בן מלך, קשה כיון דישראל להם מלך מה אכפת לו בזה שלא יהיה מלך בן מלך. ונ"ל כי מלך בן מלך יש לו עושר גדול, כי כל מלך מניח אוצרות ממון, ואם ימלוך בנו לוקח אותם, וכיון דהמלכים שלהם עשירים יהיו תקיפים במלכותם, מה שאין כן אם ימלוך עליהם מלך שאינו בן מלך אין בידו עושר גדול, וגם הוא צריך לבזבז ממנום לעצמו, כמו שאמרו רז"ל [חולין קל"ד] אם אין לו גדלהו משל אחיו. גם עוד יובן הטעם שהקפיד על זאת, כיון שאם ימות המלך צריכין להעמיד מלך חדש אשר יבחרו בו, מוכרח שיהיה מחלוקת ומריבה ביניהם, דעל הרוב לא ישוו כולם בדעת אחת לבחור במלך אחד, אלא זה בוחר לזה וזה בוחר לזה, ואז הם נלחמים זה עם זה ויהיו נזוקין בממון ובנפשות, מה שאין כן אם תהיה המלוכה אצלם בירושה שימלוך מלך בן מלך אין עושין מלחמה ולא מריבה ביניהם. אי נמי אם המלך יודע שלא תסוב המלכות אחריו לבניו, לא ישגיח על טובת עמו ומדינתו אלא יהיה כל השתדלותו לאסוף הון בביתו שיהיה ביד בניו אחריו:

דף ק"ו ע"א

אבל בלעם ברכם בארו.

הקשה הבן יהודע, אם הארו גרוע בברכה איך המשיל הכתוב את הצדיק לארו, דכתיב [תהלים צ"ב י"ג] צדיק כתמר יפרח כארו בלבנון ישגה. ונ"ל דהארו יש בו דמיונות למעליותא ויש בו דמיון לריעותא, והצדיק נמשל לארו בדמיון המעליותא שבו דוקא, דהא לא אמר קרא כארו בסתם, אלא פירש ואמר כארו בלבנון ישגה, דאמר ישגה כלומר למעליותא דאית ביה דישגה קאמר, אבל בלעם אמר כארוזים עלי מים, עשה הדמיון לארוזים בסתם ולא פירש למעליותא דוקא, אלא כארוזים למעליותא ולריעותא דאית בהו, ולכן אמר נעתרות נשיקות שונא זה בלעם נעתרות נהפכות כמ"ש רש"י ז"ל, והיינו אם תהפך

הארו שברכם בו ודימה אותם אליו יהיה צירוף זרא, כי ארו למפרע זרא, על דרך מה שאמר הכתוב [במדבר י"א כ'] והיה לכם לזרא, לומר שהוא כיון בדמיון הארו על דמיון הזרא ולא על דמיון מעליותא דאית ביה. ומה שאמר ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול ממנו קולמוס, פירוש אפילו התלוש זכה וכמ"ש מהרש"א ז"ל, ובזה ניחא הנמשל גבי ישראל שאפילו הגולה ונעקר ממקומו הנה הוא מרביץ תורה ומלמדה בכל מקום שהולך שם:

איוב ששתק נידון ביסורין יתרו שברה זכה וכו'.

הקשה הבן יהודע, מה הפרש יש בין שתיקה לבריחה, הלא שוין הם בפעולה, זה לא יעץ רע וזה לא יעץ רע. ונ"ל כי הם הושיבו שלשה מיעצים, דלעולם אינם צריכים אלא לשתי דעות, כי דעת אחת אין סומכים עליה וצריך שתים דוגמה לעדות דעל פי שנים עדים יקום דבר, והניחו שלשה מפני דחוששים שמא השנים לא ישתנו בדעת אחת, לכך הביאו שלישי להכריע שאם יאמר כראשון יעשו כראשון ואם יאמר כשני יעשו כדברי השני, ולכך הושיבו בענין העצה הזאת שלשה, בלעם ראשון, ואיוב שני, ויתרו שלישי, ותחלה הגיד בלעם דעתו, ואם היה איוב חולק ואומר לא טובה עצת בלעם, אלא אומר עצה אחרת, היו שואלין מן השלישי יתרו, אם אומר טובה עצת בלעם נעשו שנים והיו עושין כבלעם, ואם אומר טובה עצת איוב נעשו שנים בעצה זו והיו עושין כאיוב, אך המה ראו שאחר שאמר בלעם עצתו שתק איוב ולא ערער עליו, וידוע בכל מקום אמרינן שתיקה כהודאה, וכיון ששתק נמצא הודה לדבר בלעם ונעשו שנים ותו לא היו צריכין לשאול מיתרו על זאת, נמצא שעמדה העצה בשתיקת איוב והרי הוא פעל רע בשתיקתו, ויתרו כיון שראה כך חשב להציל את ישראל מעצה זו, מה עשה ברח ונפקד מקומו מהם, והיה להם דת ומשפט ידוע שאם גוזרים גזרה ומת אחד משרי המלכות מבטלים אותה גזרה, לכך כיון שברה יתרו ונחסר מהם בטלו אותה גזרה מכל ישראל הנמצאים ונולדים, אך מחמת שלא מת אלא רק נפקד מושבו, הניחו מקצת ממנה ואמרו רק הבנים הנולדים מכאן ולהבא ישליכו בנהר, וגם הנולדים אין משליכים אלא רק הזכרים ולא הנקבות, מה שאין כן עצת בלעם היתה על כל ישראל אנשים ונשים וטף, ובריחה של יתרו הצילה את הנמצאים כולם, ורק הנולדים קיימו הגזרה בזכרים בלבד, ולכן יתרו זכה וכו', אבל איוב שעשה רעה בשביל ששתק ודנו מזה שתיקה כהודאה בכף הדמיון שהוא לא דבר בפיו כלום, לכך נידון ביסורין, שלקה בצרעת שהוא דומה למת, בכף הדמיון שאמרו מצורע חשוב כמת ואינו מת ממש.

בתחלה נביא ולבסוף קוסם.

כתב הבן יהודע, פירש רש"י אחר שנתן עיניו לקלל את ישראל. וקשה לפירוש, והלא כל דברי הנבואה אשר

וקרי בה ג' בור, כלומר וכי לא יש לך ג' בור בתורה שאתה דולה מהם, שעל ידי כך אתה שלם בתורה, מאחר שדלית מן ג' בור, ולמה יצאת חוץ לשורת התורה ונפלת במדרגה התחתונה של הרע.

בתחלה יראו ולבסוף ישחקו.

כתב הבן יהודע, נ"ל דאמרו רז"ל למיימינים בה אורך ימים איכא וכל שכן עושר, אבל למשמאילים שאין לומדים לשמה ליכא אורך ימים, ולכן החכמים הצדיקים כשראו בתחלה שחטא דואג ולא הגינה עליו תורתו שלא יחטא, כמו שאמרו רז"ל על התורה אגוני מגנא ואצולי מצלא מן יצר הרע, יראו לעצמם, כי חשבו שגם עליהם לא תגין התורה מן היצר הרע, דלא ידעו שהיה לומד תורה שלא לשמה ולכך לא הגינה עליו מן יצר הרע, אך אחר שראו שמת בחצי ימיו, הבינו וידעו בזה שלא היה לומד תורה לשמה, כי למיימינים בה שלומדים לשמה איכא אורך ימים, אבל למשמאילים שלומדים שלא לשמה ליכא אורך ימים, וכיון דידעו שהיה לומד שלא לשמה, אז שחקו, כי עתה הבינו הטעם שלא הגינה עליו מן יצר הרע, דאין התורה מגנא ומצלה מן יצר הרע כי אם רק תורה שלומד האדם לשמה, וא"כ הם שלומדים תורה לשמה מגינה עליהם מן יצר הרע ולכן שחקו:

שליש מאות הלכות פסוקות במגדל הפורה באויר.

כתב הרמ"ה ז"ל בשם רבינו האי גאון ז"ל כי משנה היא באהלות [פ"ד מ"א] מגדל שעומד באויר, טומאה בתוכו כלים שבעביו טהורין, טומאה בעוביו כלים שבתוכו טהורין, רבי יוסי אומר מחצה על מחצה וכו', אלו עקרים גדולים שיכולין דואג ואחיתופל וכיוצא בהן להמציא בהן ספירות וענפים וענפי ענפים וכו', וזה שהוא באויר הוא על ידי מעשה נס, או בשם או על דרך שמעמידין את הברזל באבן שואבת הנקראת מגניטס. עכ"ד. וכתב הבן יהודע, ואני אומר אין מדברים בהלכות מרובות בדבר שנעשה ע"י נס או בשם, אך נראה כי מה שנמצא בזמן הזה מגדל פורה באויר העשוי ומתוקן ע"פ חכמה נפלאה, אע"פ שזה נתחדש מכמה שנים, הנה בודאי היה מצוי ביד הראשונים קודם זמן דואג ואחיתופל וגם אחריהם, ואפשר שהיה גם כן בדורות התנאים אלא שאח"כ נשתכחה חכמה של המגדל הזה וחזר ונתחדש ע"י חכמי אירופא, ובזמן הקדמון שהיה מצוי זה אצלם נתחדש במציאות המגדל הזה אצל דואג ואחיתופל שלש מאות הלכות הן בענין הנוגע לטומאה וטהרה, כמ"ש במשנה דאהלות הנוכרת, הן בענין הנוגע להלכות שבת בכניסה ויציאה והושטה ותחומין, הן בעניינים אחרים אשר הם בנויים על ספיקות הנופלים במגדל, וסך הכל של מיני ההלכות המה שלש מאות:

והמהר"ל ביאר בדרך פנימית מגדל הפורה באויר, דנראה שר"ל הוא השכל של אדם העולה למעלה, והוא

נכתבה בתורה על שמו, היו אחר שנתן עיניו לקלל. על כן יש לפרש אחר שנתן עצה לבלק להחטיא את ישראל, ושוב ראיתי להרמ"ה בשיטה שפירש כן. והמהר"ל כתב, כי היה מתחלה נביא כי באה לו הנבואה קודם שיצאו ישראל ממצרים ואז היה הנבואה על האומות גם כן, ולבסוף כשיצאו ממצרים ביקש משה שלא תשרה שכינה על אומות העולם רק על ישראל. וקודם מעשה זה לא נגמר הדבר שנסתלקה הנבואה מן האומות, וכאשר בלעם עצמו שהוא מן האומות הסכים על הברכות של ישראל, ואז נסתלקה השכינה מן האומות לגמרי שלא תמצא אח"כ השכינה על האומות.

דף ק"ו ע"ב

שקיימו בו ד' מיתות בית דין.

פירש רש"י דכתיב על חלליהם, מיתות הרבה משמע. וגם על זה קשה, דהא תיבת חלליהם קאי על מלכי מדין, וכן הקשה עליו הרמ"ה. ולכך פירש הרמ"ה ז"ל דמפיק לה מן הרגו בני ישראל בחרב, וז"ל, מכדי עד השתא בבני ישראל משתעי, אמאי אצטריך למימר הרגו בני ישראל, אלא לומר לך שהרגוהו בכל מיני הריגות של בני ישראל, והיינו ד' מיתות בית דין, כיצד עשו, זה אוהו האבן בידו, וזה מדליק את הפתילה של אבר לזרקה לתוך פיו, וזה אוהו את החרב בידו, ושנים תופסין בסודרין, וכוונו זריקת האבן עם זריקת הפתילה לתוך מעיו והתזת ראשו ומשיכת הסודרין בבת אחת, אבל בזה אחר זה אין כאן ד' מיתות, דגברא קטילא קטלי ואזלי.

דכמה דמשכחת ביה דריש ביה.

כתב הבן יהודע, נ"ל הכונה דאותם שמנאום רז"ל לעיל הנה באמת כולם נתקנו, וכמו שאמרו דורשי רשומות על פסוק לי גלעד ולי מנשה וכו' [לעיל ק"ד ע"ב], ולא כתבו רז"ל עליהם דברים המגונים אלא בעבור שיהיה להם כפרה, ורוח ה' דבר בדברי רז"ל שזיכרו דברים המגונים שהיה בהם שיספיקו לכפרה עליהם בכזיון זה שנכתב עליהם, ועל כן אם תמצא לדרוש בהם דברים מגונים יותר ממה שדרשו ופרשו בהם רז"ל אל תעשה כן, כי רז"ל כתבו דברים המספיקים בעבור כפרתם בשלימות. אך בלעם לא נתקן ונשאר אבוד, ולכן כל מה שתמצא לדרוש בו מן הגנות דרוש וקבל שכר:

לא גבור בתורה אתה.

כתב הבן יהודע, נ"ל דתלמיד חכם השלם דולה תורה וחכמה משלשה מיני בור, שהם האחד בור רבותיו, והשני בור חביריו, והשלישי בור תלמידיו, וכמ"ש הרבה תורה למדתי מרבותי, ויותר מחבירי, ומתלמידי יותר מכולם, ובזה יובן הטעם שנקראת אוריין תליתאי [שבת פ"ה.], ולזה אמר לא גבור בתורה אתה, תיבת גבור תחלקה לשתיים

אחיתופל ל"ג שנה.

כתב המהר"ל דמפני כי אחיתופל נגזר עליו שיחנק בגרונו מפני קללת דוד, ואם היה ל"ד שנה לא נתקיים הקללה, דמאי שנא אם יחנק או מת ע"י אחרים, דסוף סוף היה ראוי שימות בשנה זו מפני שכתוב אנשי דמים ומרמה בל יחצו ימיהם ולפיכך נחנק שנה קודם.

דף ק"ז ע"א

לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון וכו'.

באמת מעשה זה כפי שהוא מובא אינו מובן, וכי דוד מלך ישראל נעים זמירות ישראל, המלך החסיד עוסק בהבלים כאלו להרוג או לצוד צפרים בירית חץ, דבר שבשולחן ערוך [אורח חיים סימן שט"ז] מוגדר כמושב לצים, וביאר המהר"ל הכל על דרך הפנימיות, וכתב, דע כי האדם אשר הוא בעל תורה כמו שהוא דוד, התורה מבדלת בינו ובין החטא. ולפיכך אמר דהוי חייפה רישה תותי חלתא, שהתורה היא חוצצת בין האדם ובין היופי של אשה המביא יצר הרע עד שאינו מרגיש ביופי הזה. וזה שאמר דהוי חייפה רישה תותי חלתא, שהוא כוורת שבו הדבש שהוא מתוק ובו דבורים שהם עוקצים, וכך התורה יש בה אם בחוקותי תלכו וגו' וזהו הדבש שיש בתורה, ועוד יש בתורה ואם בחקותי לא תלכו וגו' וזהו עקיצה והוא היפך הדבש. ודבר זה היה מפסיק בין האדם ובין האשה שאין רואה יפיה, שכך אמרו (ברכות כ"ב א') אם פגע בך מנוול זה משכחו לבית המדרש.

וקאמר דאדמי שטן לעוף וכו', כי זהו אשר מרגיל האדם לערוה, כמו שאמרו ז"ל (כתובות נ"ט ב') שהבטלה מביא לידי זימה, וכ"ש כאשר יש עם זה הטיוול שהאדם נכסף אליו כמו צידת עופות וחיות ודבר זה עוד יותר מביא לידי זימה, וכמו שאמרו ז"ל (אבות פ"ג) שחוק וקלות ראש מרגילין האדם לידי ערוה. ומה שאמר דאדמי ליה שטן כעופא, כי השטן מתעה ומטעה האדם אחר החטא, ותחילה מביא אותו לידי טיוול עד כי מביא דעתו לדבר טיוול להיות נמשך אחריו, ודבר זה הוא מבטל החציצה שיש בין האדם שאינו רואה יופי של אשה, ואחר כך בא לידי עבירה לגמרי. ולפיכך אמר דשדי גירא אחר העוף הוא ההמשך אחר הטיוול, ודבר זה היה משליך עד שלא היה כאן חציצה והיה שולט יצר הרע עליו.

ומה שאמר כי האבות היו מנוסים, אלו ג' אבות היו מנוסים כל אחד בדבר מיוחד. וזה כי אברהם היה מנוסה בברכת הטוב כדכתיב (בראשית כ"ד) וה' ברך את אברהם בכל, ואין נסיון כמו זה כמו שאמר שלמה (משלי ל') ריש ועושר אל תתן לי פן שבעתי וכחשתי, כי כן ענין העושר כדכתיב בקרא (דברים ח') פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכל אשר לך ירבה ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך, ולכך יותר

נקרא מגדל פורח באויר. כי אף על גב שהכל נושא שלו האדם, מ"מ אינו נושא שלו עד שהוא עומד בו מעורב עמו, ומאחר שאין השכל מעורב עמו הרי הוא עומד באויר, ובדבר זה רבו הדעות. ועוד יש לפרש מה שאמר מגדל הפורח באויר העולם, הם הדברים השכלים אשר אינם מעורבים עם הגשם, ולכך נקראים מגדל פורח באויר, וזה שאמר איה סופר המגדלים, ודרשו איה שוקל ששוקל כל קלים וחמורים שבתורה, ואחר כך איה סופר המגדלים, קרא דברים המושכלים הנבדלים מן הגשם לגמרי מגדל שהם עולים למעלה והם פורחים באויר, ואמר לשון רבים כי הרבה הם. ויראה כי רש"י שפי' מפי השמועה מגדל הפורח שהוא גגה של למ"ד, הוא פי' הראשון כי הלמ"ד הוא השכל באדם צורתו כמו הלמ"ד, כי השכל העיוני נבדל מן הגוף ועולה למעלה, ובמה שהוא כפוף למטה אל הנושא שהוא כח גשמי בזה יש שלש מאות הלכות.

ת' בעיי וכו'.

ומה הרבותא לשאול בעיות, אלא ביאר המהר"ל כי הבעיא הוא בדברים עמוקים יותר מן ההלכה, שאם לא היה הבעיא בדברים עמוקים לא היה זה בעיא, רק מפני עומק הדבר אין לעמוד עליו.

אמר רבא רבותא למבעי בעי.

כתב הבן יהודיע די"ל דטענה גדולה טוען רבא בזה, ותקשי לרבי אמי מאי סלקא דעתיה לשבחם בדבר זה. ונ"ל דרבי אמי לא בא לשבחם, אלא בא להודיע איך היו חכמים גדולים ולא הגינה עליהם תורתם להצילם מן החטא, לכך הודיענו שהיה להם ארבע מאות ספיקות ולא נפשט להם חד מניהו, וזה תימה איך חכמים גדולים שכמותם לא יהיו יכולים להשיג סברה לפשוט ולתרץ חד מכל הארבע מאות, וגם איך אתרמי סך גדול כזה שהוא ארבע מאות לא פחות ולא יותר, אך ידוע כי הסטרא אחרא יש לה ת' כחות של רע, בסוד והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש [בראשית ל"ג א'], וידוע כל קושיא שאין לה תירוץ וכל בעיא שאין לה פשיטות, הסיבה היא מחמת תגבורת הקליפות, שאין מניחים את האדם להשיג התירוץ ולהשיג הפשיטות, ונשאר הדבר תלוי ועומד, ולכן יש בתלמוד כמה קושיות וכמה בעיות דלא אשתכח להו פתרי, ואסיקו בתיקו עד זמן הגאולה שתמחה הקליפה, ואז ימצא להם פתרי לכולהו קושיות ולכולהו בעיות, וכאשר רמזו המפרשים ז"ל בראשי תבות תיק"ו שהוא ר"ל ת'שבי י'תרץ ק'ושיות ו'בעיות [וכן הוא בשבעים תיקונים לרמח"ל], ולכן דואג ואחיתופל ששלטה הקליפה בתורתם מחמת חטאם, אתרמי להו ארבע מאות בעיות, כנגד ארבע מאות כחות דקליפה, שלא היו יכולים לפשוט אפילו חד מינייהו מחמת תגבורת הקליפה עליהם, וזו היתה כונת רבי אמי שבא להודיענו בדברים אלו ענין זה ולומר אל תמחה איך לא הגינה עליהם תורתם, כי מאחר ששלטה הקליפה בתורתם, לכך לא הגינה עליהם:

בדבר הזה שהוא כנגד השם יתברך יש לו מתנגדים הרבה וזה היה הסיבה שלא היה מנצח דלא לימא עבדא זכי למלכא.

וא"ת וכי דוד היה סבור שיהיה הוא ח"ו מנצח השם יתברך. ואין זה קשיא כי דוד היה חפץ שיעשה השם יתברך רצונו של דוד שהיה רוצה שיהיה נבחן, וכמו שאמרו במקום אחר (מו"ק ט"ז ב') ומי מושל בי צדיק, וכמו שאמרו על חוני המעגל (תענית י"ט א') שאתה כבן המתחטא לאביו ועושה רצונו וכך היה סובר דוד. אבל השם יתברך לא היה רוצה לעשות רצונו בזה שיהיה שוה ודומה לאבות העולם. וכאשר האדם מבקש דבר שאינו רצון השם יתברך, יש לו מתנגדים וזה היה סבה שלא היה יכול לעמוד נגד יצר הרע, ומ"מ אם לא היה זה שהשם יתברך חפץ שלא יהיה דוד שוה לאבות, עד שהיה לדוד מתנגדים שלא ינצח לרבו, היה דוד כופה את יצרו, והואיל ומצד דוד אלמלא ההתנגדות הנ"ל היה כופה את יצרו, לכן אמרו שמה שלא כפאו היינו דלא לימרו עבדא זכיה לרביה.

אפילו בשעת חליו וכו'.

תימה, מה ענין מאמר זה לכאן. וכתב המהר"ל הנראה כי בא לפרש הסיבה שהיה נכשל דוד בחטא זה, מפני כי היה מקיים עונה אפילו בשעת חליו, והמשביע עצמו מרעיבו כדלעיל, ולפיכך לא עמד בנסיון. ואם לא כן מאי בא לאשמעינן רב בהא מלתא, אלא דאשמעינן למה לא היה עומד בזה. ע"כ. וזה מוסיף על מה שאמר לעיל שהפך משכבו וכו'.

בקש דוד לעבוד עבודה זרה.

כתב הבן יהודע, פירוש רצה להכנס לבית עבודה זרה ולצאת כדי שהרואין יחשבו שנכנס לעבוד עבודה זרה ח"ו. והמהר"ל כתב, פירוש, להשתחות לעבודה זרה, אבל לבו לשמים כדי שלא יתחלל שם שמים עליו. לכך רצה להראות לבריות שהוא חוטא. ואמר לו חושי הארכי מלך כמותך ישתחוה, ר"ל אף על גב דודאי אין כונתך לעבוד עבודה זרה, מ"מ חילול שם שמים בדבר שיהיה גדול כמותו משתחוה לעבודה זרה. ואמר סוף סוף מה שיהרגנו בנו גם כן חלול שם שמים יותר כאלו אין מדות השם יתברך ישרות. ואז אמר חושי הארכי שיש לדרוש סמוכים, אם כן הכל יודעים כי דבר זה גורם ואם כן אין כאן חילול שם שמים.

למה דוד דומה לסוחר כותי אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע שגיאות מי יבין א"ל שביקי לך אל ימשלו בי אז איתם שלא יכתוב סורחני אמר לו אי אפשר ומה יו"ד של שרי שנטלתי משרי עמד וצווח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתי לו שנאמר ויקראו להושע בן נון יהושע, כל הפרשה כולה על אחת כמה וכמה.

מכל הנסיונות שהיו לאברהם היה דבר זה כי ברך השם יתברך בכל ועל כל זה אמר ואנכי עפר ואפר והיה ממעט עצמו עד עפר לפני השם יתברך, ויצחק נתנסה ביסורין שהיו בגופו, שהרי כהו עיניו ונחשב היה כמת כי כל סומא נחשב כמת, ולפיכך זה שהיה סומא היה יותר מהנסיון שעקד נפשו על המזבח, שזה היה פעם אחד בלבד, ודבר זה לא סר ממנו עד מותו. ויעקב נתנסה מה שהיה בעל צרה כדכתיב (בראשית מ"ג) ואל שדי שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די, ולכך אמר יעקב לפרעה (בראשית מ"ז) ימי שנותי מעט ורעים, ועוד כתיב (בראשית ל"ה) לאל העונה אותי ביום צרתי וגומר. לכך כתיב (תהלים כ') יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב ובמדרש (שו"ט שם) מפני כי יעקב היה בעל צרה ולכך כתיב ישגבך שם אלקי יעקב מי שענה את יעקב בצרתו יענה אותו גם כן. ומפני כי האדם יש בו גוף ויש בו הנפש וגם הממון שנרמזים בפסוק (דברים ו') בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, אברהם נתנסה בחלק הממון, יצחק בחלק הגוף, יעקב בחלק הנפשי, כי הצורה הוא הנפש.

וקאמר איכו נפל זממא וכו', הכונה שלא היה אומר בחנני ונסני, כי כאשר האדם מוסר עצמו לידי נסיון ורוצה בנסיון, אז אין כחו ומזלו שלו מסייע לו, שהרי הביא על עצמו ואז אינו יכול לעמוד בנסיון, ולכך אמר איכו נפל זממא וכו'.

ומה שאמר דוד שיש לומר גם כן אלקי דוד ובקש זה יותר מכל שאר צדיקים, מפני שאומרים אלקי אברהם אלקי יצחק אלקי יעקב, הוא לפי שאין הקדוש ברוך הוא מיחד שמו על אדם יחיד כי אם על אומה שלימה, והאבות היו אבות לכלל אומה ישראלית, ולכך כמו שאומרים אלקי ישראל אומרים אלקי אברהם וכן יצחק ויעקב. לכך אמר דוד שכמו שהשם יתברך מיחד שמו על האבות מפני שהם אבות אל הכלל, כך דוד אב אל מלכות בית דוד, שגם המלכות נחשב כמו הכלל, שהמלך הוא כמו הכלל נחשב, וכן אמרו ז"ל שהמלך הוא העם והעם הוא המלך, ומאחר שממנו מלכות דוד נחשב הוא כלל, ויש לומר גם כן אלקי דוד כמו שאומרים אלקי אברהם.

דלא לימא עבדא זכיה לרביה כו'.

והוא תמוה מאוד שיאמר שחטא בשביל זה. וכתב המהר"ל דאין הפירוש כלל שלכך חטא שלא יאמרו עבדא זכי למלכא, כי דבר זה אין שייך לומר כלל שיחטא בשביל זה. אבל פירושו כי מצד עצמו של דוד אינו ראוי לחטא, כי מדריגת דוד היה כל כך שהיה מנצח את יצרו, אלא בשביל שדוד היה מביא עצמו לידי נסיון שאמר בחנני ונסני, והיה סובר שהוא במדריגת האבות והיה מחזיק עצמו שיכול לנצח יצר הרע כמו האבות. ודבר זה באמת אינו כך אצל השם יתברך, כי אינו במדריגות האבות, ולכך לא רצה השם יתברך לנסותו, ומי שנכנס

ובחכמה ובשנים, ולזה אמר בחכמתו שזכה בה ממך, והוה ליה כאלו אתה בעצמך אמרת דברים אלו, ומה הם, כן הבא על אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה, וקשה על אומרו לא ינקה משמע דאפשר שינקה ובא ללמדך שלא ינקה, ואיך אפשר שינקה כיון דבא על אשת רעהו באיזה זכות ינקה, אלא ודאי באומרו לא ינקה בא לרבות אפילו על דבר שהוא כמו ענין שלך, שהיתה בת שבע מגורשת מן אוריה ואין כאן אשת איש כלל, ורק לעיני הרואין נראה שבא על אשת רעהו, עם כל זה לא ינקה, דנחשב לו עון כאלו בא על אשת רעהו ממש, והשיב לו כל כך נטרד ההוא גברא שבא על אשה מגורשת שתחשוב לו כאילו בא על אשת איש ממש דחייב מיתה, ואמר לו אין אני דן אותך שבאת על אשת איש ממש דחייב מיתה, ואין אני פוטרך לגמרי, אלא קביל עלך יסורין שהם דומין למיתה, ואז קיבל עליו יסורין של צרעת דדומין למיתה, כמו שאמרו רז"ל מצורע חשוב כמת, ועל כן נצטרע ששה חדשים.

דף ק"ז ע"ב

אבן השואבת תלה לחטאת ירבעם.

כתב הרמ"ה ז"ל, מה עבד אבן שואבת את הברזל שנקראת בלשון ערב מגנטיס תלה לעגלו של ירבעם והעמידו באויר כדי להראות לעם שמאליו עומד באויר ויתעו אחריו, כיצד תלה לה, ציפה את העגל ברזל מכאן וברזל מכאן, והעמיד שתי אבנים שואבות בשתי כתלים שמכאן ומכאן והעמיד את העגל באמצע. ואיכא דאמרי שם המפורש חקק לה בפיה, והיתה מכרזת במעשה נס ואומרת שני פסוקים הללו, אנכי ה' אלקיך, לא יהיה לך אלקים אחרים על פני, והיו העם חושבין שכנגד עצמה היא אומרת, והשם המפורש לא גרם לומר אלא כנגד המקום ברוך הוא. עכ"ל. וכתב הבן יהודע, ונ"ל אותה אבן השואבת שהביא גחזי היתה גדולה הרבה, לכן טבעה היה חזק מאד להעמיד העגל של ירבעם שהיה מחופה בברזל, אע"פ שהיה כבד, ואבן השנית שכנגדה בכותל השני גם כן היתה גדולה וטבעה חזק כמו זאת במשקל אחד, ולכן בכוחם העמידו את העגל באמצע באויר שלא יפול לארץ ונשאר ממוצע שלא נטה ונמשך לצד אחד יותר מצד שכנגדו, ושתי אבנים גדולות אלו של מגנט"ס לא נמצאו ביד אדם אלא השטן הזמינם לו להתעות בהם את ההמון שלא ידעו טבעם ועניינם. ומ"ש בענין השם המפורש הכונה הוא כי הוא כתב שם המפורש בדבר אחד עור או חתיכת נחושת והניחו בפיו של עגל, ובעת שהניחו השביעו שיאמר פסוקים של אנכי לכבוד שמו של הקב"ה, ואז כיון שהשביעו בשם המפורש מוכרח שיעשה פעולתו, אבל המון העם כשהיו שומעים דברים אלו יוצאים מפיו של העגל היו חושבין שהעגל על עצמו הוא אומר כן.

כתב המהר"ל דכך הוא הגרסא, ואמנם רש"י לא גרס כך. וכתב המהר"ל הביאור בזה, כי דוד אמר אחר שסידר מעלת התורה שהוא נזהר במצותיו, ביקש מלפני השם יתברך שימחול על השגגות כי מי יבין אותן, ומנסתרות הוא החטא שהיה סובר שהוא מותר והוא אסור, ודבר זה לא נקרא שגגה רק שטעה בתורה והיה לו ללמוד, ולכך אמר ומנסתרות נקני, שהיה מתפלל על שני דברים, האחד שאם עשה חטא שיסיר החטא ממנו, וזה שאמר מנסתרות נקני, גם התפלל שאם עשה שלא יהיו מדברים חכמים ממנו, כי מן החטאים שהם במזיד דרך לדבר שזה הפלוני סני שומעניה, ועל זה אמר גם מזדים וגומר, ולכך לא אמר בלשון נקני, ואמר עבדך, כלומר מאחר שאני עבדך אין בזה כבוד אל האדון אם ידברו מן עבדו. ואמר אל ימשלו בי אז איתם, מפני שדרך לכתוב אלו החטאים הגדולים כאשר יחטא האדם בהם.

לא לשתעו בי רבנן.

כתב הבן יהודע, פירש רש"י ז"ל לא ידרשו בחטאתי חכמי הדורות. והדבר יפלא, דא"כ איך דרשו רז"ל בתלמוד ובמדרשים באותו ענין הרבה, ועד עתה בכל דור ודור דורשים הרבה בענין דוד המלך ע"ה בבת שבע, והלא הבטיחו הקב"ה בדבר זה שבקש דלא לשתעו רבנן. ונ"ל דבקשתו לא היתה על רבנן דלתתא בבתי מדרשות דלתתא אלא כונתו על רבנן דיתבי בגן עדן ובמתיבתא דרקיעא שדורשים בכל עניינים המובאים בתנ"ך, אבל על חכמי הדורות בבתי מדרשות למטה בעולם הזה לא קפיד, ואדרבה ירצה בכך, כי הוא חטא כדי להורות תשובה ליחיד, וניחא ליה בפרסום הדבר כדי שילמדו ממנו תשובה. או יובן בס"ד דלעולם על רבנן דלתתא קאמר, אך אין כונתו על דברים שמדברים עם חכמים עם הסוטה וכיוצא בה שהם מדברים עם איש חוטא שיודה על חטאו, וכמו שאמרו רז"ל גבי סוטה בפ"א דסוטה [דף 1.] שאומרים לפני דברים שאינה כדאי לשמען היא וכל משפחת בית אביה, ופירש רש"י ז"ל שאומרים לפני דברי הודאות של צדיקים הראשונים כדי שתודה על קלקולה, וכן איתא בגמרא שם [ע"ב] ת"ר אומרים לפני דברי הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם, יהודה הודה ולא בוש וכו', ראובן הודה ולא בוש וכו', וחשש דוד המלך ע"ה פן ידברו בו לסוטה וכיוצא בה, הן איש הן אשה, על כל מין חטא שירצו מהם להודות שיאמרו הרי דוד מלך ישראל תיכף ומיד הודה בשמעו דברי נתן הנביא ואמר חטאתי לה' [שמואל ב' י"ב] ולא עשה התנצלות לעצמו, אע"פ שהיה לו פתחון פה להתנצל:

עתידי שלמה בנך לומר בחכמתו.

ומה הוא לשון בחכמתו, כתב הבן יהודע דנ"ל כי אמרו רז"ל בעדיות פ"ב האב זוכה לבנו ובנוי ובכח ובעושר

ואחד שדחפו לגחזי בשתי ידיים.

קשה מדוע נענש, והלא חזה צרעת פרחת עלויה רישיה, א"כ מן השמים רמזו לו שיקללו בצרעת. וכתב הבן יהודע די"ל שקלל בצרעת גם את בניו, ובוה נמצא שדחפו בשתי ידיים, דאם לא היו בניו מצורעים, אפשר שלא היו מניחים אותו לפקור. אי נמי נענש משום דהיה לו להחזירו אחר איזה ימים מועטים, והוא לא הלך להחזירו אלא אחר ימים מרובים דדש בפקרות שפקר:

אנשי סדום וכו'.

ביאר המהר"ל כי החוטאים האלו שהם דור המבול ודור הפלגה ואנשי סדום, אלו שלשה היה לכל אחד ואחד חטא מיוחד. דור המבול עיקר חטאם היה תאוה גופנית, כי השחית כל בשר דרכו. דור הפלגה עיקר חטאם היה במה שאמרו נעשה לנו שם, שרצו לעשות מלחמה עם הקדוש ברוך הוא, ודבר זה חטא שכלי, ואנשי סדום עיקר חטאם היה בדין, שהיו יוצאים מן הראוי בדין, וחטא זה מתיחס אל הנפש. ולכך אמר אנשי דור המבול אין להם חלק לעולם הבא, כי חטאם בזנות, אשר הזנות תאוה גופנית אשר אין ראוי זה לעולם הבא שהוא רוחני. וכן דור הפלגה גם כן במה שחטא הזה שהיו עושים מלחמה עם השם יתברך, כלומר שהיו נגד השם יתברך ולכך אין ראוי להם עולם הבא, כי העולם הבא הוא שיהיו ישראל דביקים בו יתברך, ולכך נאבדו מן עולם הבא. וכן אנשי סדום אין ראוי בשביל חטא שלהם שיהיה להם עולם הבא, כי עולם הבא הוא אל מי שהלך ביושר ואינו נוטה מן היושר, והשקר בדין כמו שעשו אנשי סדום כמו שנתבאר למעלה הוא יוצא מן היושר לגמרי.

דף ק"ח ע"א

דור המבול וכו'.

כתב המהר"ל, בא לבאר למה נדונו במים, כי לפי הסברא לא היה ראוי שיהיו נדונים במים רק באש שהוא יותר קשה. ולכך קאמר משום שעיקר החטא של דור המבול בשביל רוב טובה שהשפיע השם יתברך להם, כי היו אומרים יש לי רב ואינם צריכים אל השם יתברך מלמעלה. ואם בשביל המטר צריכים לו לפי שהוא בא מלמעלה, על זה אמרו כי יש להם נחלים הרבה עד שאינם חסרים. ובשביל כי חטא שלהם בשביל רוב טובה ראוי לדונם במטר שהוא טוב בעצמו ויהיה בריבוי כמו שהיה מחשבתם שיש להם ריבוי טוב ובוה הם נאבדים. ורבי יוסי סבר בשביל שהלכו אחר עיניהם כדכתיב ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו, וכל אשר שאלו עיניהם הלכו אחריו, ולפיכך לקו בדבר שהעין דומה לו, כי העין דומה למים שיש בו לחלוחית כמו מים, ומה שהעין הוא חפץ בכל אשר רואה זאת היא מכח המים והלחלוחית שיש בעין, לכך דוד המבול שהלכו אחר עיניהם ראוי שיהיו

נלקים במים. ורבי יוחנן סבירא ליה, לא בשביל שחטאו בעין, רק בשביל שהחטא שלהם היה רב כדכתיב וירא ה' רעת האדם כי רבה ולכך ראוי שיהיו נדונים במים בתהום רבה והבן זה מאוד.

לא נחתם גזר דין שלהם וכו'.

ומפני כך חתימת הגזירה על הגול, שהגול הוא השחתת העולם הזה, דהיינו הגולנים מחריבין את העולם שאין משא ומתן בעולם. והשם יתברך כאשר גזור גזירה אינו ממחר להביא אותה שהוא חס על העולם ואין הגזירה נחתמת להביא הדין, וכאשר הגולן אינו חס על העולם ומחריב את העולם אין השם יתברך חס גם כן והגזירה באה.

וכתב עוד המהר"ל, עוד יש בזה דבר נפלא מאוד מאוד, כי כל גזירה שבאה מן השם יתברך ואינה באה במדת דין מתוחה כ"כ בחוזה, היא גזירה שאפשר לבטל אותה, וכאשר מידת הדין מתוחה בחוזה אז הגזירה נחתמת ואין להשיב והגזירה נחשבת בפועל לכך אין ביטול לה. וכאשר החטא הוא הגזילה, שהגול הוא שגזול ומאנס בחוזה את אשר לחבירו, הוא מעורר להביא למעלה גזירה של מדת הדין החזקה והקשה, וגזירה של מדת הדין החזקה והקשה אין לו חזרה והיא גזירה חתומה.

בדורותיו ולא בדורות אחרים.

כתב הרב באר שבע כל ימי הייתי קורא תגר, מאחר שאין לו הכרע אם לגנאי אם לשבח, קשה על רבי יוחנן למה משכן עצמו לדרשו לגנאי, ויגעתי ומצאתי תרוץ חשוב ואמיתי, והוא משום דרבי יוחנן אזיל לטעמיה שהוא דורש במדרש רבה [פ' נח ל"ב ו'] ויבא נח וכו' מפני מי המבול, נח מחוסר אמנה היה אלולי שהגיפו המים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה. עכ"ל.

וכתב הבן יהודע, ואני אומר אם באנו להקשות כקושית הרב גם על תירוץ זה יש להקשות קושיא זו, מנא ליה לדרוש מחוסר אמנה, היה אדרבה יש לדון אותו לכף זכות, מרוב אמונתו בהקב"ה שהוא רב חסד ומוחל וסולח וניחם על הרעה, לכך חשב אולי כשיראו בעיניהם שירדו מי המבול יתעוררו בתשובה וינחם ה' על הרעה שיאמר נתקיימה הגזרה במקצת, דהא ירדו מי המבול מלמעלה. אכן לעיקר קושיית הרב ז"ל הנזכרת, נ"ל על פי מ"ש בגמרא באחד שמחה אשתו והניחה לו בת לינק ולא היה לו שכר מניקה ונעשה לו דדים נובעים חלב כאשה והניקו, ופליגי תרי אמוראי בזה, חד אמר כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה, וחד אמר כמה גרוע זה שנשתנו לו סדרי בראשית, ופירש הרב מה"ר יעקב באהל יעקב דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דמאן דאמר גדול כן הוא האמת, דודאי היה גדול בצדקות ומעשים שזכה לעשות לו נס גדול כזה, ומאן דאמר גרוע הוא מודה הוא

דהיה גדול קודם שנעשה הנס, אך אומר כמה גרוע הוא אחר מעשה הנס, דודאי בעבור נס זה ניכו לו הרבה זכיות מזכותיו, וממילא נעשה גרוע. עכ"ד. וכן הענין כאן, דריש לקיש מפרש הכתוב על זמן שקודם שנכנס לתיבה דודאי היה לו זכיות הרבה דנחשבים רבים אפילו לגבי אחרים, ואין הכי נמי מודה ריש לקיש דאחר שנעשו לו נסים רבים בכניסתו לתיבה נתמעטו זכותיו ולא נחשבים כלום לגבי אחרים, ורבי יוחנן דרשו לגנאי על זמן דאחר שיצא מן התיבה, דאיגרע זכותו דבהא גם ריש לקיש מודה, ורק פליגי דהכתוב עיקרו למאי נחת לאשמעינן, שזה אומר להכי נחית קרא, וזה ואומר להכי נחית קרא, וריש לקיש עושה טעם מסביר לדבריו, כיון דבשבחיה משתעי קרא ודאי נחית לשבחו גם בזה, ורבי יוחנן לא סבירא ליה כריש לקיש משום דתיבת היה נראה לשון יתר, אלא ודאי אתי למידק בדורותיו דוקא ולא בדורות אחרים:

ועוד נ"ל דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, והוא דאמרו רז"ל בכפל נח נח שהוא נח לשמים נח לבריות, ורבי יוחנן מפרש תמים היה בדורותיו קאי על נח בתרא שהוא נח לבריות, ולכן מפרש בדורותיו ולא בדורות אחרים כי הוא לא היה נח לבריות כמשה רבנו ע"ה שהציל את דורו, וריש לקיש ניחא ליה טפי לפרש תמים היה בדורותיו על נח קמא שהוא נח לשמים, ולכן מפרש וכל שכן בדורות שהיו צדיקים שבודאי היה גם הוא צדיק, דעתה בדור רשעים הוא צדיק, נמצא פליגי רק בזה דמר סבר ניחא טפי לפרש על נח בתרא דסליק מיניה, ומר סבר ניחא טפי לפרש דקאי על נח קמא דפתח קרא ביה, ובזה ניחא דרבי יוחנן עשה המשל לחבית של יין שהוא הנאה של בני אדם, ויין ישמח לבב אנוש [תהלים ק"ד ט"ו]. שהוא מפרש דקאי על נח לבריות, וריש לקיש עשה המשל בצלוחית של פלייטון שהיא בושם דהנאתו רוחנית לנשמה שהיא חלק השמים, כמ"ש [תהלים נ' ד'] יקרא אל השמים מעל זו הנשמה, ואל הארץ לדין עמו זה הגוף, והנאת הריח היא הנאת הנשמה.

דף ק"ח ע"ב

זקן תיבה זו למה וכו'.

כתב המהר"ל להבין הויכוח שהיה לנח עם בני דורו, שהרי אלו לא כפרו בבורא יתברך, רק חשבו שיכולים הם לעשות נגד רצונו, שאחר שברא את העולם הרי הם יכולים להשתמש בחוקי העולם נגד רצון הבורא, ולכן הם טענו שאי אפשר שיביא מבול לעולם, שהרי השם יתברך נתן בעולם דברים שיעמדו כנגד המבול ועל ידיהם אפשר להנצל ממנו, ואיך עתה יביא הקדוש ברוך הוא המבול לעצמו. והשיב להם נח כי אין הדבר כך, כי אתם אומרים שהשם יתברך השלים העולם וברא בעולם דברים שעומדים כנגד הפסד העולם, והוא כמו בזמנינו

שבא מחלה על האדם, והוא לוקח תרופה ומתרפא, אבל אין המחלה מן האדם עצמו אלא דבר חיצוני, אבל אין הדבר כך, כי העולם עצמו עומד לכליון גם מבלי שיבא עליו דבר חיצוני, וזה מה שאמר כי יביא המבול לעולם מבין עקבי רגליכם, דמה אמר מבין עקבי רגליכם, הוא כמו שאמר הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב, כי הוא סוף האדם שבו כרוך הנחש אשר הוא נושך וממית, וסוף האדם למות גם בלי דבר חיצוני, כי האדם מחמת החטא לא זכה להיות מושלם, ולכן דבק בו החסרון, וכן העולם בכללותו, וכאשר יגברו החטאים יאבד העולם. וישלח את העורב וכו'.

כתב המהר"ל דכאן נתבאר למה העורב לא רצה ללכת בשליחות יותר מן היונה, וביארו טעם ברור, כי לא היה בתיבה רק אחד ושמא יגיע הפסד למין זה ונמצא העולם חסר בריה. ולא שהעורב השיב כן לנח, אלא מצד טבעו לא רצה ללכת כדי שלא יאבד מינו, ואף על גב שאינו העורב בעל שכל, מ"מ השמירה הכללית שנתן השם יתברך במין הוא שמנהיג המין, וכמו שהסכימו לומר הטבע הוא חכם, ואין הטבע חכם בעל שכל, רק הטבע שנתן השם יתברך בעולם, אותו הטבע פועלת בסדר הראוי. וכן הדבר הזה בעצמו השמירה שנתן השם יתברך במין העורב היה מנהיג אותו שלא רצה העורב ללכת בשליחות נח, שאם היה מגיע הפסד היה העולם חסר מין אחד.

אמרה יונה וכו'.

התבאר בכמה מקומות כי תמצא בבעלי חיים מן הדברים הטובים בטבעם אף על גב שאין בהם דעת, כמו שאמרו ז"ל (עירובין ק' ב') למדנו גזל מנמלה וצניעות מחתול ועריות מיונה, ואף על גב שאינם בני דעת מ"מ נמצא איזה דברים בהם בטבע, ולפיכך הביאה היונה עלה זית, אף כי בודאי מזונות שלה שהיה ליונה מן נח היו יותר טובים, מ"מ בחרה ממה שנתן השם יתברך ולא בחרה במזונות שהם מן האדם, שהמזונות שבידי אדם כאילו אינם כלל, כאשר מציאותו וחיותו של המקבל תלוי באדם, וכמו שאמרו ז"ל כל המצפה לשלחן חבירו העולם חשך בעדו, ר"ל כאלו אין לו מציאות ואינו נמצא בפעל כלל, כי מי שהוא בחושך כאילו אינו נמצא כלל. ולפיכך טובים מזונות שהם מרים בידי שמים, אף כי המרירות מורה על החסרון שבמזון, אך מכל מקום סוף סוף הוא דבר מה, אבל המזון אשר ביד בשר ודם נחשב כאלו אינו כלום. אף על גב שהשם יתברך שם כל בעלי חיים תחת האדם, סוף סוף היונה מצד עצמה בחרה שלא תהיה ברשות האדם אף כי השם יתברך נתן את בעלי חיים תחת האדם.

יהא רעוא דלא תמות וכו'.

השרים והמזלות העליונים הממונים על כל התחתונים עכ"ל, ע"ש, ולפי זה גם כאן המדבר עם נח לאו העורב עצמו אלא השר והמזל שלו שהוא האומר שירה, וכן הענין כמ"ש גבי יונה:

דף ק"ט ע"א

אלא אמר רבי ירמיה בר אלעזר נחלקו לשלש כיתות.

כתב הבן יהודע, קשה, בשלמא שתי כתות בחרו בבקעה דניחא להו מושב הבקעה, אך כת שרצו להלחם ברקיע למה בחרו בבקעה אדרבה יותר טוב להם לבנות בהר, וכמ"ש במערבא, ומה טעם מצאו בבקעה. וי"ל דאין הכי נמי הם רצו בהר, וכיון דשתי כיתות שהם הרוב בחרו בבקעה הוכרחו גם הם לבנות המגדל אצלם כדי שאם יהיו הם מנוצחים יעלו שתי כתות אלו למגדל לעזור להם, ואם יבנו בהר איך ידעו שתי הכתות שהיו כת זו מנוצחים כדי שיבאו לעזור אותם, דודאי ההרים רחוקים מן הבקעה, ולכך הוכרח לבנות המגדל אצלם בבקעה כדי שיראו אותם, ולזה אמר לראות את העיר ואת המגדל תרי חלוקות נינהו דהיינו העיר של שני הכיתות והמגדל של כת השלישית:

אזיר מגדל משכח.

כתב המהר"ל לפרש, כי אנשי מגדל לא היה כונתם רק להתגדל וכדכתיב נעשה לנו שם, ובודאי היו בוחרים מקום שהיה טוב להם לעשות זה, וכן אמרו (קידושין מ"ט ב') גסות רוח לבבל נחית, דכתיב והנה שני נשים ורוח בכנפיהם ותשאנה האיפה לבנות לה בית בארץ שנער ואמרו זה חנופה וגסות רוח שירד לבבל, ודבר זה משכח ממנו החכמה, כי אין החכמה עומדת רק במי שמשפיל עצמו, שלכך נמשלה התורה כמים שאין המים עומדים על מקום גבוה רק מניחים מקום גבוה והולכים אל מקום שפל ולפיכך אמרו אזיר מגדל משכח.

אנשי סדום לא נתגאו וכו'.

כתב המהר"ל לבאר איך באו מחמת זה למה שהגיעו, וכתב כי ביאור זה כי רוב הטובה שיש לאדם דבר זה הוא הגורם שהוא סר מן השם יתברך, כי כאשר אין לאדם רוב טובה אינו פורק עול שמים ויש לו לב נכנע, וכאשר יש לו רוב טובה אין עליו עול שמים כלל, ובמה הוא פורק עול, בממון עצמו, שאינו רוצה שיהיה נחסר ממנו שהוא לו נחשב כמו האדם עצמו, ולכך אנשי סדום הגיע להם מדה זאת שלא רצו בעוברים ושבים. וגם ד"ז הוא הסבה שאין אצלו יושר כלל, לא רק בענין זה, אלא בכל דבר אין אצלו יושר כלל כמו שאמרו שהיה דין שלהם דמאן דאית ליה חד תורא וכו'.

כתב המהר"ל, אין הפירוש כי מברכתו של נח היה דבר זה, כי אין חידוש במעשה בראשית, אבל מפרש הטעם מפני מה מיוחד עוף זה שמרבה ימים וכדכתיב וכחול ארבה ימים, ואמר כי נמצא בו איזה דברים בסגולה כמו שמבואר לפני זה, כי נמצא באיזה בעלי חיים קצת דברים בטבעם. ונמצא בעוף זה ההכנעה והשפלות, ואמרו (לעיל צ"ב א') הוי קביל וקיים, כי מי שהוא שפל אין לו מתנגדים רק הכל אוהבים אותו ומברכים אותו, והפך זה שנאת הבריות מוציאה האדם מן העולם. וזה שאמר כי לעוף זה ששמו חול יש כח השפלה, כי בעל חי בטבע הוא רץ אחר מזונותיו, ולא היה העוף הזה רץ מפני שפלותו אשר בו בטבעו ולא היה רוצה להטריח האדם אשר הוא תחתיו ודבר זה לו בטבעו ולפיכך מברכין אותו ואין מתנגד אליו. ומפני זה יש בו חיות, כי כל אשר נמצא בו מדה זאת דהיינו שפלות ראוי לקיום, כמו שאמרו הוי קבל וקיים. וזה מפני שאין לו מתנגד, ואין מיתה והפסד בעולם רק מצד שיש לו מתנגד יהיה המתנגד מה שהוא, אבל מי שיש לו ההשפלה הוא פשוט ואין לו מתנגד לכך הוא קיים והבן זה מאוד.

אמנם הרמ"ה כתב דלאו למימר דלא מיית כלל, אלא דמפיש חיי טפי משאר חיות. וכתב על כל אלו הדברים, שנח דיבר עם העורב והאורשינא, לאו מעשה נס הוה, אלא אף בהמות וחיות ועופות אית להו שיחה דמשתעו בה להדדי, ולא דיבור ממש אלא סימני בעלמא כעין שיחת דקלים, ומאן דחכים ידע לה לשיחה דידהו, כדאמרינן בבבא בתרא (קלד.) גבי רבן יוחנן בן זכאי דהוה ידע שיחת דקלים וכל שכך נח דהוה חכם ונביא.

והבן יהודע כתב, הנה לפי פשוטן של דברים נראה לא היה דבור ממש מן עורב לנח, וגם לא היה דבור ממש מן היונה אלא נראו בהם סמנים כאלו הם רוצים לומר כך, וכיוצא בזה אמרו רז"ל בגמרא למדנו פיוס מתרנגול דמפיים ואח"כ בועל דאמר לתרנגולת כך וכך ולא הוה דברים אלא מן הסמנים שנראין בגופו נראה כאלו מדבר כך וכך, וכל זה הוא לפי פשט הדברים כמ"ש המפרשים ז"ל, אמנם כפי דברי רבינו האר"י ז"ל בביאור פרקי שירה צריך לומר כאן נמי הוה דברים ממש, אך לא מן העורב עצמו שהוא בעל חי אלא מן השר והמזל של העורב, דהא כתב בשער מאמרי רז"ל בביאור פרקי שירה וז"ל, דע כי הנה כל הנבראים שבעולם הזה יש על כל אחד מהם מלאך אחד שוטר ושר עליו בשמים, וזהו סוד מה שאמרו רז"ל אין עשב למטה שאין מזל עליו למעלה מכה בו ואומר לו גדל, וע"י השר ההוא הממונה עליו נמשך החיות והשפע אל הנברא ההוא, והנה השר ההוא אינו יכול להשפיע בו עד שהוא יאמר לפני הקב"ה השירה הראויה אליו כפי מקומו, ועל ידי כך ישפיעו בו, ואח"כ הוא ישפיע חיות ומזון אל הנברא ההוא, ונמצא כי כל אותם השירות הנזכרות בפרקי שירה הם מה שמשוררים

ובאמת מאחורי כל חוקי סדום היתה משנה סדורה, אך אהבת העושר מסלפת דעת האדם בשביל הנאתו. וביאר המהר"ל כי מה שאמרו דאית ליה תורא נרעה חד יומא ודלית ליה נרעה תרי יומא, והיו נותנים טעם לזה, כי אדם שאין לו שור רק בהמה דקה אין לו עבודת אדמה שהרי אין לו שור, ולכך יש לו לרעות שני ימים כי אין לו עבודה, ומי שיש לו שור בודאי עשיר הוא ויש לו עבודת אדמה ואין לו פנאי לרעות ולכך יש להקל עליו. וכן דעבר במברא יהיב חד זוזא דלא עבר במברא יהיב תרי, חושבים היו עצה להנאתם שהיו נותנים טעם לפגם בשביל אהבת ממון, משום שהולך על היבשה שהיבשה הוא לאדם, אבל מי שעבר על המים אין המים שלהם ואין נחשבין המים כמו הארץ ששם דרים בני אדם ויכול לעשות ממנו מה שירצה. ועשו דבר זה העשירים בעלי תענוג להנאת עצמם, כי העשיר ימצא אניות הרבה ויקל מעליו השכירות כאשר ימצא אניות הרבה. וכל זה כי בעל העושר אשר אוהב את העושר עושה לו משפט וחוקים לא טובים הכל בשביל טובתו.

והרמ"ה ביאר דהטעם שמי שאין לו בהמה מחייבים אותו לרעות יומיים, כיון שאין לו משלו ואינו צריך לטרוח בשלו יכול הוא לרעות יותר. אבל לפי האמת מדת חמס היא, שמי שיש לו בהמה משלו וצריך לרעותה נוח לו לרעות אחרות עמה, שהרי אינו בטל ממלאכתו כלום, אבל מי שאין לו בהמה לרעות אינו יכול לרעות בהמה אחרת אפילו שעה אחת לפי שהוא בטל ממלאכתו. וכן עיין במהרש"א שכתב לבאר בדרך אחרת את טעמיהם של אנשי סדום בדיניהם, שכלפי חוץ היו נראים כדורשי אמת וצדק, אבל באמת היו אלו חוקי רשע ועוול.

וביאר המהר"ל דכל דין בעולם אף שהוא דין, מ"מ הוא טוב גם כן להעמיד את החברה על תילה, והדין מביא שלום לעולם. ואלו הרשעים מפני שלא היה בהם טוב כלל כאשר לא היו גומלים חסד, ולכך בדין שלהם לא היה שום צד טוב, כי דבר זה דהיינו התרחקות מן גמילות חסד שהוא טוב, גורם דבר זה הדין הרע המגונה כמו שהיה באנשי סדום בכל משפטיהם ודיניהם. וכל זה גורם להם אהבת הממון עד שאין להם אמת כלל.

ומה שלא היו גומלים חסד עם עניים, ואדרבה היה אצלם איסור גמור לתת פת לעני, גם על זה היתה להם משנה סדורה, דהואיל והיה מקום שבו עושר גדול כמו שמבואר בכתובים, סופם שיבואו לשם עניים רבים ויכלו את ממונם, ונמצא שהנותן צדקה לעני הרי הוא כרוף את אנשי המקום, דבמקום שאינו כל כך עשיר אין חשש כל כך גדול, וכמו בזמנינו שידוע שהגלויות העשירות הרי הם כתובת לכל מבקשי עזרה, מה שאין כן במקום רגיל, ולכן עשו פעולות להרחיק משם אנשים מבחוץ, והכל מטעם הנ"ל, וכל זה מחמת שלא היה בהם שום חסד, דמי שיש בו חסד אינו יכול לוותר על החסד, ויודע להנהיג את

עצמו בדרך המיצוע, לגמול חסד ומאידיך לא לבא לידי עניות, וכמו שאמרו חז"ל המבזבז לא יבזבז יותר מחומש, וכמה נותנים לכל עני, בקופה ובתמחוי וכו', כי עולם חסד יבנה ואין קיום לעולם בלא חסד.

גם אותו מעשה דההיא רביתא דהות קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא, איגלאי מלתא שפיוה דובשא ואוקמוה על איגר שורא אתא זיבורי ואכלוה, לא היה סתם מות אכזרי, אלא דנו אותה על מעשיה מידה כנגד מידה, שכמו שכתבנו הם חששו לעצמם מהעניים שיכלו את ממונם, ובמושגים של זמנינו שיהרסו את הכלכלה, ולכן אמרו, שאותה ריבה נתנה פת לעני, והיא גורמת לעניים שיבואו, לכן עשו לה כמעשיה, שהרי הדבורה מייצרת דבש, והוא דבר מתוק, אבל אותו דבר מתוק יכול להביא על האדם את סופו מחמת הדבורים עצמם, שנמשכים הם לדבש ואוכלים אותו. והרי הוא כמעשיה, דהצדקה וגמילות חסד הוא דבר טוב ומתוק, ומתקיים על ידי העניים שעושים עמם צדקה וחסד, אבל הוא עצמו יכול להביא על האדם את סופו, כי המקום והכלכלה יחרבו על ידי העניים והאורחים עצמם שיבואו לשם.

ומה שמצאנו שדוקא אליעזר עבד אברהם ואותו יתמא בר ארמלתא גמלו להם כמעשיהם, אליעזר, הואיל והיה עבד אברהם עמוד החסד שהיה ההיפך הגמור מהם, יכל להבחין ברשעתם העומדת מאחורי חוקיהם ותקנותיהם. אמנם מה שאמרו יתמא בר ארמלתא, יתום בן אלמנה, אמרו כאן יסוד גדול, כי הנה יפלא, איך אנשי המקום עצמם לא הבינו לעשות כמעשה אליעזר, להכות את הדיין ולומר לו שישלם למכהו, לבא לבי הילולא ולומר אתה הזמנתני, והרי היא חכמה פשוטה. אלא הוא כמו שראינו בזמנינו במדינות הקומוניסטיות שעשו כל מעשה רשע פשע ועוול, והאזרחים הלכו אחריהם כעוירים וסגדו לבשר ודם רוצח והלשינו על בניהם הוריהם ואחיהם, כידוע שהשליטים ברוסיה וסין הרגו יחד למעלה מחמישים מליון אנשים מבני עמם, ואין פוצה פה ומצפצף, כי הילדים התחנכו מיום לידתם לסגוד לשליט ושגינותו ומעולם לא חשבו אחרת ולא יכלו לחשוב אחרת. אבל יתום בן אלמנה לא היה לו אבא שישבח ויסגוד למדינת סדום ומערכת המשפט שלה, וממילא התרגל לחשוב בצורה עצמאית, ולכן יכל להשיב להם כגמולם כי סוף דינא כתחילת דינא, והיות ומדינת סדום היתה אמונה על המשפט והחוק, והוא טען טענה נכונה, לא יכלו לעשות לו דבר, כי מבחינה חוקית הוא צודק, סוף דינא כתחילת דינא [אך לא התבאר מה היה ההסבר שלו למה ששחט את הבהמות].

מאחר שארץ יצא ממנה לחם למה לנו עוברי דרכים שאין באין עלינו אלא לחסר ממזנינו.

כתב הבן יהוידע, נראה הכונה לחם קאי על כל צרכי הסעודה, כי הסעודה כולה נקראת לחם כמו עבד לחם רב [דניאל ה' א'], מדוע לא בא בן ישי אל הלחם [שמואל א' כ' כ"ז], ומנהגו של עולם יש עיר שנמצאים בה חיטים הרבה שזורעים בה, אך אורז לא ימצא בה כלל אלא מביאים אותו להם ממקום אחר, ויש גם צאן אינם גדלים בה כדי לשחוט ולאכול אלא מביאים אותם ממקום אחר, ויש גם הירקות שצריכים לתבשיל לא ימצא בה אלא מביאים ממקום אחר, אך סדום היה בה רוב טובה שכל דבר הצריך לבני אדם לאכילתם מצוי בה, ולכן עוברי אורח שמביאים מיני פירות למכור כיון דאין להם צורך בהם נמצא אין באים אלא לחסר ממונם להכניס להם פירות ולהוציא מהם מעות:

מלמד שהיו נותנים עיניהם בבעלי הממון.

כתב הבן יהוידע, פירוש באורחים וגרים שהם בעלי ממון ולא בתושבים שקבועים בעיר, כי כל מגמתם עיקרה היתה שלא יבואו אורחים להתגורר בארצם, והם אין עושין לזה הגר רע להדיא אלא עושים בהסתר על ידי סדרים רעים ומקולקלים שתקנו בארצם, והם עושים זה עם מי שאין לו בנים לרשת אותו אלא הוא לבדו גר אצלם, וכיון דהפילו עליו הכותל ומת תקח הממשלה ממון שלו כי כן משפט הממשלה בענייני האורח שמת ואין לו יורשים:

בן קהת שהקחה שיני מולידינו.

כתב המהר"ל דכל אלו הדרשות באו לבאר כמה גדול כח המחלוקת, שמתחלה אמר שעשה קרחה בישראל, ואחר כך אמר שהרתיח עליו כל העולם כצהרים, ואח"כ אמר שאף אביו שהוא בקבר שיניו קהות. מפני כי מעלת האב בבנים שמניח אחר מותו שיהיה מיושב העולם כדכתיב (ישעיה מ"ה) לא תוהו בראה לשבת יצרה, וזה שהביא בנים לעולם שהם מחריבים ומהרסים העולם כמו שהם כל בעלי מחלוקת, כ"ש אלו בעלי המחלוקת ולפיכך קהו שיני מולידיו שהם בקבר.

וכתב המהר"ל דבמחלוקת קרח היו ד' בעלי מחלוקת, דהיינו קרח ומאתים וחמשים איש ודתן ואבירם ואון, הם ד' כתות. כי דתן ואבירם היו חולקים מחמת עזות הגדול והקשה, כי היו בעלי מחלוקת ולא היו מבקשים כהונה. הר"ן איש לא היו חפצים רק כהונה וגם קרח היה מבקש כהונה וכדכתיב בקרא, והיה משתף עם דתן ואבירם גם כן כי עשה זה בשביל קנאה והיה מקנא במשה ואהרן. אבל און היה נכנס במחלוקת בשביל שלא היה רוצה שיהיה מושל משה עליו, וכדמשמע מעצת אשת און כמו שהוא מבואר, והיה בעל מחלוקת אבל אינו קשה כמו שהוא כל בעל מחלוקת, רק שלא היה רוצה שיהיה משה משתורר עליו ולכך שמע לקול אשתו לצאת מן המחלוקת והבן זה.

ובאמת יש להוסיף ביאור בכל ענין זה דארבע כיתות הנ"ל, ובמעשה דאון בן פלת, דעל אשתו נאמר חכמת נשים בנתה ביתה, משמע שהיתה במעשה חכמה, וצריך להבין היכן החכמה במעשה אשת און.

והנה פרשת קרח היא לימוד לדורות, דקרח הוא אבי אבות בעלי המחלוקת, וכשאנו מתבוננים בפרטי מחלוקת קרח אנו רואים שכל המחלוקות עד עצם היום הזה הן למעשה אותה מחלוקת קרח ועדתו, אם בהרבה ואם במעט, שכן בכל מחלוקת יש את הראש [קורח], שהוא רוצה להחליף את המנהיג בטענות אלו או אחרות, ואילו מתלויים בעלי ענין שרוצים להרויח משינויי ההנהגה אף שאינם רוצים את ההנהגה [מאתים והמישים האיש], ויתכן אף שכונתם לטובה, ואתם עמם יש את בעלי המחלוקת הידועים, שמונעים משנאה פשוטה למנהיג [דתן ואבירם], ומן הצד מצטרפים אליהם אנשים [און בן פלת] שבאמת חושבים שצריך לעשות שינוי מכל מיני סיבות, ואין זה מחמת שנאה או אינטרסים, אלא יש להם בקשת צדק אמיתית, ולדעתם יש כאן עולה שצריך לתקנה, ואלו הם אנשי האידיאולוגיה שנסחפים למחלוקת ואינם שמים לב שמרה תהיה אחריתה, כי אף אם אינך יודע מי צודק, ואולי אתה חושב שקורח צודק, מכל מקום היכן שנמצאים דתן ואבירם אינך יכול להיות.

והנה המנהיג והאידיאולוג בדרך כלל הם אנשים חכמים, רק המנהיג מחמת תאות השלטון שלו עיניו מתעוורות ואינו מבין שאחריתו מי ישורנו, והוא שאמרו חכמים קורח שפקח היה מה ראה לשטות זו. ולפעמים עדיין אינו נופל ברשת המחלוקת, אך באים אליו דורשי טובתו ודוחפים אותו להתחיל במחלוקת, ועל זה נאמר על אשת קורח ואיולת בידיה תהרסנה, שעל ידי דיבורה ועצותיה הרי הוא כאילו דחפה אותו בידיה לעשות מחלוקת. אבל אשת און הצילה אותו בחכמתה, היא לא עשתה פעולות מיוחדות, ורק החכמה הצילה אותו, כי היא הבינה שלדבר על לבו ולשכנע אותו בצדקת משה, לזה אין סיכוי, ובודאי בחכמה ובפילוסופיה ידו תהיה על העליונה, הוא ישתמש במושגים מן הקבלה בניצוצות ותיקונים ובחינת דור המדבר ודור באי הארץ ובחינה זו ובחינה אחרת, ולעולם לא יצא מזה. ולכן היא נקטה טענה פשוטה של אשה, שידעה שהוא לא יוכל להתווכח עליה, וטענה לו מה יוצא לך מזה ומה יוצא לי מזה, האידיאולוגיה לא מענינת אותי, ולמה אתה צריך להיות במחלוקת זו מבלי תועלת אישית. ובמושגים של היום, אתה כל היום בככרות ובכלל לא בבית, ומה יוצא לי מזה, מילא אם היית שואף לשלטון, הרי אתה רק נואם ומשכנע ולך אין שוב טובה אישית בזה. ועל זה לא היתה לו תשובה, כי הבין שתשובות כמו שצריך להקריב את הבית תמורת האידיאל לא יתקבלו. ולכן אמר לה שאין לו ברירה, שאף שאת צודקת מכל מקום נשבעתי להם

ואיני יכול לחזור בי.

וכאן היתה החכמה הגדולה שלה, היא הבינה שאף שנראה שהוא קיבל את דבריה, לא די להשקותו יין [שכנראה היה בלי שיבין שהוא כדי להרדימו], כי במקום שבוערת אש המחלוקת, אף אם יהיה שיכור גמור וישכב במיטתו, אם יכנס מישהו ויצעק לו, און, מחכים לך בככר, הוא יקום וירוץ לנאום עם בגדי השינה שלו, ולכן ביותה את עצמה ופרעה את שערותיה כדי שלא יוכלו להכנס, וכך ניצל בעלה, נמצא שהיא לא עשתה כלום בידיים, רק על ידי חכמתה הצילתו, והוא, לאחר ששקעה אש המחלוקת

הבין את טעותו, כי יצר המחלוקת שכך, ועשה תשובה על מה שהצטרף לעדת קרח.

ושא עיניך וראה כי בשתי עבירות נלקח לאדם השכל, ביצר של עריות, שעליו אמרו חז"ל שאין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, וביצר המחלוקת, כמו שאמרו על קרח מה ראה לשטות זו, ותבין כי העצה היחידה לעמוד כנגד יצרים אלו הוא לא להכנס לתחומם כלל, עצום עינך מלהביט ברע, ואטום אזנך מלהקשיב לדברי מחלוקת. ודי בזה למבין.